

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Навчально-науковий інститут управління, психології та безпеки
Кафедра практичної психології

ВИВЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ

кваліфікаційна робота
здобувачки вищої освіти
освітнього ступеня «магістр»
спеціальності 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»
Аліни Пересунько

Науковий керівник
доцент кафедри практичної психології
Петро Володимирович Козира

Рецензент
кандидат психологічних наук
Ольга Георгіївна Угрин

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

_____ 2025 р., протокол № _____

Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології,
доктор психологічних наук, доцент

_____ **Євген Володимирович Карпенко**

Львів 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	3
 РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади вивчення мотивації спілкування підлітків	6
1.1. Поняття «мотивації» та її місце в психічній організації життя людини..	6
1.2. Соціально-психологічні характеристики підлітків, як вікової категорії	13
1.3. Психологічні особливості мотивації спілкування підлітків.....	20
1.4. Методи та підходи до вивчення мотивації спілкування підлітків у науковій літературі.....	25
 РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження мотивації спілкування підлітків.....	32
2.1. Організація та процедура дослідження.....	32
2.2. Аналіз та інтерпретація одержаних результатів дослідження.....	40
 РОЗДІЛ 3. Розробка психологічної програми розвитку та підтримки просоціальної мотивації спілкування для підлітків.....	49
3.1. Тренінгова програма розвитку просоціальної мотивації спілкування для підлітків.....	49
3.2. Практичні рекомендації щодо підтримки просоціальної мотивації спілкування для підлітків.....	60
 Висновки.....	68
Список використаних джерел.....	72
Додатки.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Дослідження мотивації спілкування підлітків є надзвичайно актуальним у сучасному психологічному дискурсі, оскільки підлітковий вік є критичним періодом формування особистості, коли спілкування набуває особливого значення для розвитку та соціалізації. В умовах стрімких соціальних змін та технологічного прогресу, які суттєво впливають на характер міжособистісної взаємодії, розуміння мотиваційних аспектів спілкування підлітків стає ключовим для розробки ефективних стратегій виховання та психологічної підтримки молоді.

Актуальність теми підсилюється тим, що мотивація спілкування підлітків безпосередньо пов'язана з формуванням їхньої ідентичності, самооцінки та життєвих цінностей. Вивчення цього аспекту дозволяє не лише глибше зрозуміти психологічні механізми соціальної адаптації підлітків, але й розробити ефективні методи профілактики девіантної поведінки та сприяння просоціальному розвитку особистості. Окрім того, дослідження мотивації спілкування підлітків може надати цінні інсайти для вдосконалення освітніх програм та стратегій психологічного супроводу в школах та інших освітніх закладах.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступили праці вітчизняних науковців, серед яких: В. Андроннікова, А. Бровченко, Т. Дуткевич, Л. Маценко, О. Немеш, Р. Павелків, В. Панок, Т. Павленко, В. Павленко, Л. Сердюк, Т. Сватенкова, Н. Токарева, В. Шапар, О. Яцина та інші. Проте попри численні дослідження, частина проблеми вивчення мотивації спілкування підлітків є на сьогодні ще недостатньо вивченою та висвітленою. Цим обумовлений вибір теми даного дослідження.

Об'єкт дослідження: мотивація спілкування як психологічний феномен.

Предмет дослідження: особливості мотивації спілкування підлітків та фактори, що впливають на її розвиток.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості мотивації спілкування підлітків, а також розробити програму розвитку просоціальної мотивації спілкування для цієї вікової категорії.

Для досягнення мети визначені наступні **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз поняття мотивації та дослідити соціально-психологічні характеристики підлітків як вікової категорії.
2. Визначити психологічні особливості мотивації спілкування підлітків та проаналізувати методи і підходи до її вивчення у науковій літературі.
3. Емпірично дослідити особливості мотивації спілкування підлітків та проаналізувати отримані результати.
4. Розробити та обґрунтувати тренінгову програму розвитку просоціальної мотивації спілкування для підлітків, а також надати практичні рекомендації щодо її підтримки.

Гіпотеза: мотивація спілкування підлітків має специфічні особливості, пов'язані з їхніми віковими характеристиками та соціальним середовищем, а цілеспрямований розвиток просоціальної мотивації спілкування може позитивно вплинути на їхню соціальну адаптацію та особистісний розвиток.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, що забезпечив розгляд теоретичних питань із проблеми дослідження, методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, узагальнення отриманої інформації з метою розкриття особливостей мотивації спілкування підлітків; *емпіричні* – опитування допомогою стандартизованих методик, анкетування; порівняння, класифікація, систематизація отриманих результатів дослідження; *статистичні:* методи математичної обробки даних за допомогою лінійної кореляції Пірсона, кількісний та якісний аналіз результатів діагностики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у визначенні в процесі теоретичного дослідження ступеня вивчення і висвітлення питань мотивації спілкування підлітків та емпіричного дослідження факторів, що

впливають на формування просоціальної мотивації спілкування у підлітковому віці.

Теоретичне значення дослідження полягає в розширенні та поглибленні уявлень про особливості мотивації спілкування підлітків, її структуру та механізми формування в контексті сучасних соціально-психологічних умов.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості застосування результатів роботи для практичної реалізації в діяльності шкільних психологів та педагогів щодо ефективного розв'язання проблем комунікації підлітків та в роботі практичних психологів як засіб удосконалення процесів соціальної адаптації та особистісного розвитку підлітків.

Надійність і вірогідність досліджень забезпечувались використанням валідних та надійних методик, що відповідали меті, завданням, гіпотезі дослідження, а також застосуванням методів математичної статистики для кількісного і якісного аналізу отриманих даних.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 68 найменувань та додатків. Основна частина роботи викладена на 71 сторінці. Загальна кількість сторінок в роботі 90.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ

1.1. Поняття «мотивації» та її місце в психічній організації життя людини

У світлі психологічної науки поняття мотивації посідає центральне місце в розумінні рушійних сил людської поведінки та діяльності. Мотивація, як складний багатогранний феномен, відіграє ключову роль у психічній організації життя людини, впливаючи на її цілі, рішення та вчинки. Вивчення мотивації дозволяє розкрити глибинні механізми, що лежать в основі активності особистості, її прагнень та устремлінь. Особливої актуальності набуває дослідження мотиваційних процесів у контексті міжособистісної взаємодії, де мотивація виступає важливим чинником формування соціальних зв'язків та особистісного розвитку. Комплексний аналіз поняття мотивації, її структури, функцій та місця в системі психічних явищ створює теоретичне підґрунтя для глибшого розуміння психологічних особливостей людини та специфіки її поведінки в різних життєвих ситуаціях.

Однак, невизначеність у вивченні проблеми мотивації зумовлена існуванням численних підходів до визначення сутності, природи, структури та методів дослідження мотивації. На сьогодні у психології ключовим методологічним принципом, що забезпечує проведення досліджень у мотиваційній сфері, є положення про єдність динамічної та змістовно-сміслової сторін мотивації. Формулювання цього принципу пов'язане з дослідженням таких основних проблем, як: система людських відносин, співвідношення сенсу та значущості, інтеграція мотивів та їх семантичного контексту, а також спрямованість особистості та динаміка поведінки в контексті діяльності [26].

Як наслідок, аналіз наукової літератури дозволяє виокремити кілька основних напрямів у розумінні мотиву і мотивації. Перший розглядає мотив як психічну ситуацію, властиву особистості, яка функціонує на неусвідомленому рівні і є нестійкою спонукою до дії. Другий напрям трактує мотив як свідому спонуку, що виникає внаслідок усвідомлення потреби і проявляється у формі бажання або емоційно-чуттєвого стану. При цьому важливо також звернути увагу на різновид мотивів, які включають прості (потяги, бажання), складні (інтереси, схильності, ідеали) та випадкові (почуття, звички, афекти) групи. Дана диференціація підкреслює багатогранність мотиваційних процесів та їх вплив на різні аспекти психічної організації життя людини. Етимологічно термін «мотив» (від фр. «motif» – рухати(ся)) – вказує на його фундаментальну роль як внутрішньої рушійної сили, що спонукає людину до дії, де за визначенням Д. Швець та З. Кісіль, мотив є свідомим, цілеспрямованим феноменом, який зберігається у довгостроковій пам'яті індивіда. Проте важливо відзначити, що за зовнішньо однаковими вчинками можуть стояти різні, а іноді й протилежні мотиви [22, с. 9-11].

Розглядаючи різні підходи щодо визначення поняття «мотивація» (від лат. *move* – спонукання до дії), варто звернути увагу на трактування цього поняття провідними науковцями. Так, Р. Шапар розуміє мотивацію як сукупність спонукань, що активізують організм і визначають напрямок його діяльності. Це можуть бути як усвідомлені, так і неусвідомлені психічні фактори, які спонукають індивіда до певних дій та визначають їх цілеспрямованість. Такий підхід підкреслює універсальність концепції мотивації, яка застосовується у різних галузях психології для пояснення причин та механізмів цілеспрямованої поведінки людини [58, с. 264].

О. Сергеєнкова пропонує розглядати мотивацію як систему стійких мотивів та спонукань, які визначають зміст, напрямок і характер діяльності особистості, а також її поведінку. Таке визначення акцентує увагу на стабільності та структурованості мотиваційних факторів [46]. Своєю чергою

Т. Дуткевич розширює дане розуміння, трактуючи мотивацію як комплексну систему всіх видів спонукань особистості, включаючи потреби, мотиви, інтереси, цілі, установки та ідеали, які регулюють поведінку та діяльність людини [13]. Узагальнюючи дані підходи, можна зробити висновок, що мотивація є складним, багатоплановим і динамічним явищем. Вона виступає не лише як сукупність спонукань, але й як процес стимулювання особистості, який залежить від взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників. Така комплексна природа мотивації підкреслює її ключову роль у психічній організації життя людини, впливаючи на всі аспекти її діяльності та поведінки [39, с. 113].

Розглядаючи мотивацію як багатогранний процес, варто звернути увагу на підхід Х. Гекхаузена, який розмежовує поняття мотиву та мотивації. За його теорією, мотив виступає спонукальним фактором, тоді як мотивація є процесом, через який людина здійснює вибір між різними варіантами дій. Такий погляд підкреслює динамічну природу мотивації та її роль у прийнятті рішень. Аналізуючи мотивацію як процес впливу різноманітних факторів на поведінку людини, можна виділити шість послідовних стадій, де така послідовність демонструє циклічність мотиваційного процесу та його тісний зв'язок із задоволенням потреб: виникнення потреби; пошук способів задоволення потреби; визначення цілей, напрямків дій; виконання конкретних дій; отримання винагороди за виконані дії; задоволення потреби [34; 21, с. 419].

Одним з найвпливовіших підходів до розуміння структури мотивації є ієрархія потреб А. Маслоу, яка включає: фізіологічні потреби (базові, вроджені); потреби безпеки (фізичної та економічної); потреби в любові; потреби в самооцінці; потреби в самоактуалізації. Дана ієрархія не лише дозволяє визначити спрямованість особистості, але й виділити її ключові якості. Важливо відзначити, що за наведеною теорією, задоволення потреб певного рівня призводить до припинення їх мотиваційної дії, що вимагає активації наступного, вищого рівня потреб для подальшої стимуляції.

Ключовим аспектом цієї теорії є розуміння того, що саме незадоволеність потреби, а не сама потреба, стає рушійною силою дії, що має важливе значення для розуміння механізмів мотивації в психічній організації життя людини [66; 67].

Розглядаючи різні теоретичні підходи до розуміння мотивації, важливо відзначити внесок ключових психологічних шкіл та їх представників. Дані теорії пропонують різноманітні погляди на природу та механізми мотивації. У психоаналітичному підході З. Фрейд вважав головною рушійною силою людських дій і вчинків статевий інстинкт та його трансформації, тоді як Е. Фромм розкривав форми мотивації поведінки людини через механізми втечі від свободи [65; 68]. Гуманістичний підхід, представлений Г. Олпортом та К. Роджерсом, трактує психологію особистості як психологію постінстинктивної поведінки, де початкові рушійні сили трансформуються в систему мотивів [2]. А. Бандура та К. Левін, представники системного підходу, розглядає мотивацію як сукупність факторів, механізмів та процесів, що визначають виникнення спонукань до життєво важливих цілей на рівні психічного відображення [19].

Важливо зазначити, що розуміння мотивації може варіюватися залежно від контексту її розгляду. У вузькому сенсі мотивація поведінки стосується конкретних форм поведінки особистості, натомість у широкому сенсі вона охоплює всю сукупність психологічних аспектів, що характеризують поведінку людини в цілому. Така різноманітність підходів підкреслює складність та багатогранність феномену мотивації, яка виступає не лише як внутрішній стимул до дії, але і як складна система взаємодій між особистістю та її оточенням, що формує поведінкові патерни та визначає життєві стратегії.

Аналізуючи феномен мотивації, важливо розрізняти її внутрішні та зовнішні аспекти, які відіграють ключову роль у формуванні поведінки людини. Внутрішня (інтринсивна) мотивація тісно пов'язана з особистісними диспозиціями, такими як мотиви, потреби, установки, інтереси та прагнення.

Вона базується на інтересі до самої діяльності та задоволенні від процесу і результату. Натомість, зовнішня (екстринсивна) мотивація обумовлена зовнішніми умовами та обставинами, пов'язана з очікуванням винагород, уникненням покарань або тиском оточення [50, с. 68-72; 64, с. 135-139].

Дослідження показують, що для досягнення стійких позитивних змін у поведінці ефективнішим є розвиток внутрішньої мотивації. Однак важливо зазначити, що як внутрішня, так і зовнішня мотивація може бути усвідомленою або неусвідомленою. Цікавим аспектом є те, що мотивація завжди є внутрішньо обумовленою, тобто базується на внутрішній мотивації, але при цьому залежить від зовнішніх впливів. Обставини, умови та ситуації набувають значення для мотивації лише тоді, коли стають значущими для людини, для задоволення її потреб та бажань. Зовнішня мотивація у вигляді стимулів або ситуацій може впливати на поведінку людини, не змінюючи її внутрішню мотивацію, а лише активізуючи її [24, с. 12-14].

Серед сучасних досліджень все більше утверджується розуміння того, що детермінація поведінки і діяльності людини обумовлюється не окремими ізольованими чинниками, а їх комплексною взаємодією. Кожен з цих факторів виконує свою специфічну функцію в цілісному процесі мотивації. Таким чином, мотивацію можна визначити як сукупність психологічних причин, які пояснюють виникнення, спрямованість та інтенсивність поведінки людини. При цьому слушно відзначити тісний зв'язок між поняттям особистості та її позицією в соціумі, що відображається через соціальні ролі та статус. Сутність особистості найбільш яскраво проявляється при вивченні її положення та позиції у взаємовідносинах з іншими людьми. Вона розкривається через життєві цілі індивіда та мотиви, що стоять за ними, а також через способи поведінки та засоби дії, спрямовані на досягнення таких цілей і вирішення поставлених завдань [4, с. 339].

Дана інтегративна перспектива дозволяє глибше зрозуміти роль мотивації в психічній організації життя людини. Вона підкреслює, що мотивація не є простим набором стимулів, а складною системою

взаємопов'язаних факторів, які формують унікальний поведінковий профіль кожної особистості. Це розуміння має важливе значення для розробки ефективних стратегій мотивації, як у діловому, так і в особистому контексті, враховуючи багатогранність людської природи та різноманітність факторів, що впливають на поведінку.

У контексті розуміння місця мотивації в психічній організації життя людини важливо підкреслити її ключову функцію саморегуляції активності на різних етапах діяльності, особливо до та після виконання дії. Як вказує Н. Мирончук, мотивація виступає як процес, через який зовнішньо задана мета трансформується у внутрішню потребу особистості, коли характеристики мотивації можуть варіюватися – вона може бути стійкою або нестійкою, позитивною або негативною. Стійка мотивація, що базується на першорядних потребах людини, має рефлексивний характер і не потребує додаткового підкріплення. Натомість, нестійка мотивація вимагає постійного зовнішнього або внутрішнього підкріплення. Позитивна мотивація ґрунтується на позитивних стимулах, тоді як негативна відповідно на негативних. Хоча негативна мотивація і може бути більш сильною та дієвою у короткостроковій перспективі, вона часто призводить до значних витрат психічної енергії. Тому оптимальним проявом вбачається збалансоване поєднання позитивної та негативної мотивації в процесі самоорганізації діяльності, з урахуванням індивідуальних особливостей кожного суб'єкта [33, с. 67-69].

За сучасної психологічної науки поняття мотивації набуває все більш комплексного характеру, використовуючись не лише для опису факторів та причин, що визначають спрямованість поведінки, але й для розкриття самого процесу вибору напрямку активності особистості. Інтеграційні тенденції в різних напрямках психології вимагають системного, неподільного та цілісного розуміння всіх процесів, пов'язаних з мотиваційною сферою, де в науковій літературі поняття «мотиваційна сфера» часто використовується як

синонім «мотивації», позначаючи процес прийняття рішення або вибору конкретного мотиву [9].

В такому розумінні важливо відзначити роль емоцій, які впливають на мотиваційну сферу особистості, виражаючи стан задоволення або незадоволення потреб фізіологічного характеру та змінюючи інтерпретацію образів предметного світу, коли почуття, у свою чергу, пов'язані з більш глобальною взаємодією особистості зі світом та її соціальними зв'язками, «контролюючи» відповідність життєдіяльності прийнятим смислам, цінностям та ідеалам. Таким чином, ключовим аспектом у розумінні мотивації є її зв'язок з образом особистості людини, «Я-концепцією» особистості, де така концепція, як узагальнене уявлення про самого себе та система установок щодо власної особистості, формується в процесі соціальної взаємодії і є результатом розвитку самосвідомості в онтогенезі. Як наслідок, мотивація та мотиви виступають як прояв структури та узгодженості «Я-концепції» особистості в її діяльності, підкреслюючи глибокий взаємозв'язок між самосприйняттям індивіда та його мотиваційною сферою [9, с. 42].

Підсумовуючи розгляд поняття мотивації та її місця в психічній організації життя людини, слід зазначити, що мотивація є складним, багатоаспектним феноменом, який відіграє ключову роль у формуванні поведінки, прийнятті рішень та досягненні цілей особистості. Різноманітність теоретичних підходів до розуміння мотивації підкреслює її комплексну природу та багатогранність проявів у психічному житті людини. Важливо відзначити, що мотивація не є статичним явищем, а динамічним процесом, який залежить від взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів, включаючи особистісні диспозиції, соціальне оточення та ситуативні умови. Розуміння мотивації як інтегральної частини «Я-концепції» особистості додатково підкреслює її глибинний зв'язок з самосвідомістю та самореалізацією індивіда. Така комплексна перспектива на мотивацію відкриває широкі можливості для досліджень та розробки ефективних стратегій мотивації в

різних сферах людської діяльності, враховуючи індивідуальні особливості та ситуаційні фактори.

1.2. Соціально-психологічні характеристики підлітків, як вікової категорії

Дослідження соціально-психологічних характеристик підлітків як окремої вікової категорії є ключовим для розуміння процесів формування особистості та її інтеграції в суспільство. Підлітковий вік, який характеризується інтенсивними фізіологічними, психологічними та соціальними змінами, являє собою критичний період у розвитку людини. Цей етап життя відзначається формуванням самосвідомості, становленням ідентичності, розвитком когнітивних здібностей та соціальних навичок. Вивчення особливостей підліткового віку дозволяє глибше зрозуміти механізми соціалізації, формування ціннісних орієнтацій та поведінкових патернів, які часто визначають подальший життєвий шлях особистості. Аналіз соціально-психологічних характеристик підлітків є важливим для розробки ефективних освітніх, виховних та психологічних підходів, спрямованих на сприяння гармонійному розвитку молодого покоління в умовах сучасного суспільства.

Важливо відзначити, що підлітковий вік є періодом значних трансформацій у всіх сферах розвитку особистості. Як зазначає В. Шапар у психологічному словнику, цей етап характеризується кардинальними змінами у свідомості, діяльності та системі взаємовідносин підлітка. Особливо помітним є вплив статевого дозрівання на психофізіологічні особливості, що призводить до суттєвих змін у сприйнятті себе та оточуючого світу. Формування нових психологічних та особистісних якостей відбувається переважно через різноманітні форми спілкування та діяльності. Соціальна ситуація розвитку підлітків зазнає значних змін, характеризуючись

активним прагненням долучитися до світу дорослих та орієнтацією на їх норми і цінності. Ключовими новоутвореннями цього періоду виступають «почуття дорослості», розвиток самосвідомості та самооцінки, а також зростання інтересу до власної особистості, своїх можливостей та здібностей. Таким чином, підлітковий вік можна охарактеризувати як критичний період онтогенезу, що знаменує початок переходу від дитинства до юності і супроводжується глибокими психологічними та соціальними трансформаціями [58, с. 61].

На сьогодні визначення чітких вікових меж підліткового періоду залишається предметом активних наукових дискусій, що відображає складність та індивідуальність процесу розвитку особистості в цей період. Різні дослідники пропонують власні варіанти періодизації, базуючись на різних критеріях та теоретичних підходах. Так, Дж. Біррен окреслює підлітковий вік від 12 до 17 років, а Е. Шпрангер розглядає його в межах юнацького віку, визначаючи підліткову фазу від 14 до 17 років [47, с. 123]. Н. Токарева, А. Шамне та Н. Макаренко пропонують більш детальний поділ, виокремлюючи ранній (11-14 років) та середній або старший (15-19 років) підлітковий вік [54, с. 15]. Організація Об'єднаних Націй (ООН) надає власну класифікацію, визначаючи підлітковий вік як період з 10 до 19 років, з подальшим розподілом на три етапи (з 10 до 12 років – молодший підлітковий вік; з 13 до 17 років – середній підлітковий вік; з 17 до 19 років – старший підлітковий вік або юність) [44, с. 3].

Важливо розуміти, що дані межі є умовними і можуть суттєво варіюватися залежно від цілого комплексу факторів, включаючи індивідуальні особливості розвитку, соціокультурний контекст, умови життя та виховання. Фізіологічні зміни, пов'язані з статевим дозріванням, які є одним з ключових маркерів підліткового періоду, можуть починатися і завершуватися в різному віці. Когнітивний розвиток, що характеризується формуванням абстрактного мислення та метакогнітивних здібностей, також має індивідуальний темп. Соціальні фактори, такі як освітнє середовище,

сімейні обставини та культурні норми, можуть значно впливати на швидкість соціального та емоційного дозрівання. Особистісні характеристики, включаючи темперамент та рівень психологічної стійкості, також відіграють важливу роль у визначенні індивідуальної траєкторії розвитку підлітка.

Таким чином, при вивченні соціально-психологічних характеристик підлітків необхідно враховувати не лише хронологічний вік, але й комплекс біологічних, психологічних та соціальних факторів, які можуть прискорювати або уповільнювати перехід через різні стадії підліткового віку. Враховуючи різноманітність підходів та специфіку нашого дослідження, найбільш доцільним видається визначення підліткового віку у межах від 11 до 17 років. Цей діапазон охоплює ключові етапи фізіологічного, психологічного та соціального розвитку, характерні для підліткового періоду і дозволяє найбільш повно проаналізувати соціально-психологічні характеристики підлітків як вікової категорії.

Аналізуючи особливості підліткового віку, важливо звернути увагу на суттєві трансформації, які відбуваються у провідних видах діяльності. На перший план виходять інтимно-особистісне спілкування та суспільно корисна праця, що відображає зростаючу потребу підлітків у самовираженні та соціальному визнанні. Ключову роль у психічному розвитку підлітка відіграє система взаємин, яка формується між ним та оточенням. Така система стає визначальним фактором у формуванні самоставлення та самосвідомості підлітка, впливаючи на його самооцінку та світосприйняття [44].

Особливої уваги заслуговує той факт, що підлітковий вік співпадає з періодом активного статевого дозрівання та формування статевого потягу (лібідо). Даний аспект розвитку має значний вплив на психоемоційний стан підлітків, їх інтереси та поведінку. Характерною рисою цього періоду є підвищена цікавість до питань, пов'язаних зі статтю та міжособистісними стосунками. Важливо відзначити, що ці зміни відбуваються на тлі гормонального сплеску, пов'язаного з пубертатним періодом, що додатково

підсилює емоційну напруженість та сенситивність підлітків. Такі фізіологічні та психологічні зміни мають безпосередній вплив на формування мотивів підлітків, їх самооцінку та взаємодію з оточуючим світом, створюючи унікальний контекст для розвитку особистості в цей критичний період [3, с. 10].

Процес формування мотивації у підлітковому віці нерозривно пов'язаний зі становленням почуття дорослості, яке виступає ключовим психологічним новоутворенням цього періоду. З. Ковальчук пропонує розглядати цей феномен у двох взаємопов'язаних аспектах: об'єктивна дорослість, що відображає реальну готовність підлітка до життя в дорослому суспільстві та суб'єктивна дорослість, яка включає розвиток внутрішнього відчуття дорослості і прагнення до неї. Формування почуття дорослості також значною мірою залежить від конкретних соціальних обставин життя підлітка. Такі обставини визначають три ключові параметри розвитку: тривалість підліткового періоду, наявність або відсутність кризових явищ, конфліктів та труднощів, а також характер переходу від дитинства до дорослості. Розуміння цих аспектів дозволяє глибше осягнути специфіку самоставлення у підлітковому віці та його роль у загальному процесі становлення особистості. Така перспектива підкреслює важливість врахування індивідуальних та соціальних факторів при дослідженні психологічних особливостей підлітків [23].

Отже, у контексті розвитку мотиваційної сфери підлітків процес соціалізації набуває особливого значення. Цей період характеризується інтенсивним формуванням мотивів, які значною мірою визначаються соціальним оточенням підлітка. Успішність розвитку мотиваційної сфери тісно пов'язана з умовами, які створюються для самовираження та самоствердження особистості. Характерною особливістю цього періоду є зміна пріоритетів у міжособистісних стосунках, коли відносини з дорослими відходять на другий план, поступаючись місцем взаєминам з однолітками [57].

Р. Човган, М. Соя та Г. Презлята підкреслюють, що підліток формує свою систему мотивів та цінностей, спираючись на норми, прийняті в референтних групах однолітків. Такі групи стають ключовим середовищем для формування нових мотивів, обміну досвідом та обговорення спільних проблем. Важливо відзначити, що досвід спілкування в групі однолітків сприяє розвитку автономії підлітка, що своєю чергою позитивно впливає на формування більш зрілих і усвідомлених мотивів поведінки. Окрім того, такі групи створюють сприятливе середовище для розвитку навичок прийняття рішень, що є критичним для формування внутрішньої мотивації та відповідальності в підлітковому віці. Таким чином, соціальне оточення, особливо група однолітків, відіграє ключову роль у формуванні та розвитку мотиваційної сфери підлітків, впливаючи на їх цілі, прагнення та поведінкові стратегії [57, с. 16].

Слід зазначити, що сімейне середовище відіграє центральну роль у формуванні мотивів та цінностей підлітків завдяки різноманітності функцій та засобів впливу. Батьки виступають ключовими рольовими моделями, чия поведінка та життєві стратегії часто стають основою для формування мотиваційних патернів підлітків. Стилi виховання значно впливають на розвиток внутрішньої та зовнішньої мотивації, формуючи базові установки щодо досягнень, відповідальності та самореалізації. Батьки залишаються важливим джерелом передачі цінностей та моральних норм, які лежать в основі довгострокових життєвих цілей та мотивів. Особливо ефективним є вплив батьків у процесі спільної діяльності з підлітками, де через практичний досвід формуються конкретні мотиваційні установки та інтереси. Таким чином, сімейне середовище залишається ключовим фактором у формуванні мотиваційної сфери підлітків, впливаючи на їх цілі, прагнення до досягнень та загальну спрямованість особистості.

Соціально-психологічні характеристики підлітків як вікової категорії формуються під впливом складної системи взаємодій різноманітних факторів. Дослідження науковців дозволяють виділити комплекс зовнішніх

та внутрішніх факторів, які визначають розвиток особистості у підлітковому віці. До ключових зовнішніх факторів належать [27; 40, с. 291-298; 41; 55; 38]:

- сімейне оточення, включаючи стиль виховання та підтримку креативності;
- соціальне оточення, зокрема вплив друзів, наставників та вчителів;
- освітні установи та процес навчання;
- культурне середовище, що включає традиції і цінності суспільства;
- медіа та технології, які відкривають нові можливості для самовираження.

Серед внутрішніх факторів важливо виділити [16; 37; 8; 14]:

- психологічні фактори, такі як інтелект, емоційний інтелект, самооцінка та мотивація;
- світоглядні позиції, що формуються в цей період;
- комунікативні навички та потреба у спілкуванні;
- прагнення до самоактуалізації та професійного самовизначення.

Як наслідок, соціально-психологічні характеристики підлітків як вікової категорії відображають складний процес формування особистості, що за твердженнями Т. Яновської та Н. Харченко, характеризується поступовим ускладненням та етапністю. На цьому етапі розвитку особливого значення набуває комплексний образ «Я», який суттєво впливає на формування самосприйняття та мотиваційної сфери, коли підліток опиняється між двома полюсами: позитивною его-ідентичністю та негативною плутаниною ролей, що відображається на його мотиваційних установках та поведінкових стратегіях. Ключовим завданням цього періоду стає інтеграція всіх накопичених знань про себе (образ «Я») в цілісну особистісну ідентичність («Я-концепцію»), яка не лише ґрунтується на минулому досвіді, але й проєктує майбутнє, формуючи довгострокові цілі. При цьому важливо відзначити гендерні особливості, які проявляються у різних аспектах психологічного розвитку підлітків [62, с. 72; 56]:

- хлопці загалом демонструють вищу впевненість у собі та нижчий рівень тривожності, що може впливати на формування більш стабільних та орієнтованих на досягнення мотиваційних патернів;
- дівчата виявляють більшу емоційну реактивність та чутливість до зворотного зв'язку від оточення, що може призводити до формування складніших, більш ситуативних мотиваційних структур, чутливих до соціального контексту.

Узагальнюючи розгляд соціально-психологічних характеристик підлітків як вікової категорії, слід зазначити, що цей період є критичним етапом у формуванні особистості, який характеризується комплексними змінами на фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях. Особливості підліткового віку визначаються взаємодією різноманітних зовнішніх та внутрішніх факторів, серед яких ключову роль відіграють сімейне та соціальне оточення, освітнє середовище, культурний контекст, а також індивідуальні психологічні особливості та прагнення до самоактуалізації. Важливим аспектом розвитку підлітків є формування почуття дорослості, становлення его-ідентичності та інтеграція накопиченого досвіду в цілісну «Я-концепцію». Гендерні відмінності у психологічному розвитку підлітків впливають на формування різних мотиваційних патернів та стратегій поведінки. Розуміння цих складних взаємозв'язків є критичним для розробки ефективних підходів до виховання, освіти та психологічної підтримки підлітків, що сприятиме їх гармонійному розвитку та успішній інтеграції в суспільство.

1.3. Психологічні особливості мотивації спілкування підлітків

Аналіз психологічних особливостей мотивації спілкування підлітків є ключовим для розуміння процесів формування особистості та соціальної адаптації в цей критичний період розвитку. Мотивація спілкування у підлітковому віці характеризується складною структурою, що відображає як внутрішні потреби особистості, так і зовнішні соціальні впливи. Вивчення цього явища дозволяє глибше зрозуміти механізми, які лежать в основі міжособистісної взаємодії підлітків, їх прагнення до самовираження та пошуку свого місця в соціальному середовищі. Особливої актуальності набуває дослідження мотивації спілкування підлітків в умовах сучасного інформаційного суспільства, де традиційні форми комунікації поєднуються з новими, опосередкованими цифровими технологіями. Розуміння специфіки мотиваційних процесів у сфері спілкування підлітків створює підґрунтя для розробки ефективних стратегій психологічної підтримки та розвитку комунікативних навичок молоді.

Визначення поняття «спілкування» являє собою складну систему цілеспрямованих і мотивованих процесів, що забезпечують взаємодію людей у колективній діяльності, реалізують суспільні й особистісні психологічні відносини та використовують специфічні засоби, передусім мову. Насьогодні наукова дискусія щодо природи комунікативної мотивації зосереджується навколо двох ключових питань: специфічності потреби у спілкуванні як окремого виду потреб та її походження – вродженого або набутого характеру. Особливої уваги при цьому заслуговує погляд Н. Юдіної, яка розглядає мотив спілкування через призму об'єкта комунікації, де мотивом виступає інша людина як партнер по спілкуванню. При цьому дослідниця наголошує на взаємозв'язку мотивів з базовими потребами особистості, серед яких провідними виступають потреби у враженнях, активній діяльності, визнанні та підтримці. У підлітковому віці такі потреби набувають особливої гостроти та специфічних форм прояву, що безпосередньо впливає на формування мотиваційної структури спілкування [61, с. 191].

Аналізуючи роль спілкування в житті підлітків, необхідно підкреслити його фундаментальне значення як ключового чинника соціалізації. Саме через комунікативну взаємодію відбувається засвоєння загальнолюдського досвіду, формування свідомості та самосвідомості, становлення переконань, духовних потреб та ідеалів молоді особистості. Л. Білоусова та О. Колесник наголошують, що у сучасних умовах простір спілкування підлітків суттєво розширився завдяки цифровим технологіям та мережі Інтернет, де традиційне коло спілкування, обмежене безпосереднім оточенням (однокласники, сусіди, члени спортивних секцій тощо), доповнюється практично необмеженими можливостями віртуальної комунікації [5, с. 36].

Така дуальність комунікативного простору створює специфічний контекст для формування поведінкових патернів підлітків. Якщо в реальному середовищі неетичне спілкування зазвичай отримує негативну оцінку суспільства і коригується соціальними нормами, то віртуальний простір часто демонструє протилежні приклади, які можуть сприйматися підлітками як прийнятні зразки поведінки. Особливої ваги це набуває з огляду на характерну для підліткового віку підвищену чутливість до оцінок оточення та прагнення отримати схвалення референтної групи, що безпосередньо впливає на мотивацію їх комунікативної поведінки як у реальному, так і у віртуальному просторі.

Характерною психологічною особливістю мотивації спілкування у підлітковому віці є її трансформація від сімейно-орієнтованої до однолітково-орієнтованої моделі. У цей кризовий період підлітки активно прагнуть до автономії від батьківського контролю, демонструючи підвищену потребу у встановленні тісних емоційних зв'язків з однолітками та представниками протилежної статі. Як вказують О. Дудар та В. Величко, їх мотивація до спілкування характеризується високою емоційністю, критичністю в оцінках та формуванням специфічної системи групових цінностей, де особливого значення набувають щирість, вірність та відповідальність перед групою. Така трансформація мотиваційної сфери

спілкування відображає глибинну потребу підлітків у емоційному резонансі та розумінні, які вони частіше знаходять у середовищі однолітків, ніж у взаємодії з дорослими [12, с. 388].

У контексті мотиваційних особливостей спілкування підлітків важливо відзначити суттєві трансформації в їх емоційній сфері, яка набуває безпрецедентної інтенсивності та глибини. Підлітки демонструють якісно новий рівень емоційно-ціннісного ставлення до себе та оточуючих, що проявляється у гострому усвідомленні власної цінності, соціального статусу та міжособистісних відносин. Особливого значення набувають емоції як регулятори соціальної взаємодії та індикатори значущості комунікативних ситуацій. При цьому емоційна складова тісно переплітається з мотиваційною, формуючи єдиний комплекс спонукань до спілкування. Симпатії та антипатії підлітків базуються переважно на спільності інтересів та світоглядних позицій, а здатність до емпатії та емоційного резонансу стає ключовим фактором у формуванні стійких міжособистісних зв'язків та визначенні значущості партнерів по спілкуванню [32, с. 54-58].

На основі аналізу В. Косташ, серед комунікативних здібностей підлітків можна виокремити специфічні психологічні особливості їх мотивації до спілкування, які проявляються у двох протилежних тенденціях. З одного боку, спостерігається позитивна мотиваційна спрямованість на розширення соціальних контактів, прагнення до глибокого інтимно-особистісного спілкування та активний розвиток комунікативних навичок. З іншого боку, виявляються певні деструктивні елементи мотивації: схильність до конформної поведінки, егоцентрична орієнтація в комунікації, підвищена тривожність у спілкуванні та тяжіння до емоційно-забарвленої, часом ненормативної форми самовираження. При цьому в умовах сучасного цифрового спілкування такі особливості можуть набувати ще більш вираженого характеру через відсутність безпосереднього контакту та зниження соціального контролю [25, с. 114].

Отже, вивчаючи психологічні особливості мотивації спілкування підлітків, необхідно розглядати її через призму трьох взаємопов'язаних компонентів: комунікативного (обмін інформацією), інтерактивного (організація взаємодії) та перцептивного (взаємопізнання та формування взаєморозуміння). Особливої гостроти дані компоненти набувають в умовах сучасного інформаційного суспільства, де підлітки стикаються з парадоксальною ситуацією – раннім психофізіологічним та інформаційним дозріванням при відносно обмеженому соціальному досвіді. При цьому, як зазначає Н. Сергєєва, процес становлення особистісного «Я» та прагнення до автономізації особистості супроводжується підвищеною тривожністю та потребою у самоствердженні, що в сучасному глобальному інформаційному просторі може набувати як конструктивних (розширення комунікативних можливостей, творча самореалізація), так і деструктивних форм (асоціальна поведінка, викривлене самоствердження). Як наслідок, ключовими факторами, що визначають напрямок розвитку мотивації спілкування сучасних підлітків, стають доступність релевантної інформації, якість соціального оточення, рівень сформованості моральних норм та навичок адекватного сприйняття дійсності [49, с. 215-216].

Особливості мотивації спілкування у підлітковому віці, як відзначає Т. Павленко, характеризуються наявністю двох протилежних, але взаємопов'язаних тенденцій розвитку. Перша тенденція проявляється у активному розширенні сфери спілкування, що відображається у збільшенні часу на комунікацію, розширенні соціального простору та постійній готовності до нових контактів. Друга тенденція – індивідуалізація відносин, що характеризується підвищеною вибірковістю у формуванні дружніх зв'язків та високими вимогами до якості міжособистісної взаємодії. Така дуальність мотиваційних прагнень відображає природну потребу підлітків одночасно у соціальній інтеграції та збереженні власної індивідуальності через вибіркове глибоке спілкування [42, с. 2].

Важливим аспектом психології мотивації спілкування підлітків є і гендерна специфіка, яка виразно проявляється у період формування особистості та становлення власного «Я». Цей критичний етап розвитку характеризується підвищеною емоційною лабільністю, імпульсивністю та проявом раніше прихованих особистісних особливостей. При цьому спостерігаються чіткі гендерні відмінності у мотиваційних патернах спілкування: дівчата більше орієнтовані на емоційну складову комунікації, демонструючи схильність до переживання тривожних станів та депресивних настроїв, тоді як хлопці частіше проявляють поведінкові відхилення у спілкуванні. Така диференціація мотиваційних особливостей відображає загальний процес становлення нестійкої підліткової самосвідомості та формування складних форм аналітичного мислення, що суттєво впливає на характер та спрямованість міжособистісної комунікації [10, с. 181-183].

Таким чином, психологічні особливості мотивації спілкування підлітків відображають складну динаміку їх особистісного становлення, що характеризується специфічними проявами у комунікативній, інтерактивній та перцептивній сферах. При цьому фундаментальними характеристиками мотиваційної структури спілкування у підлітковому віці виступають: зміщення фокусу комунікації від сімейного до однолітково-орієнтованого середовища; паралельне існування тенденцій до розширення соціальних зв'язків та індивідуалізації відносин; висока емоційна чутливість та залежність від оцінок референтної групи; наявність чітких гендерних відмінностей у комунікативних патернах. Особливого значення набувають дані особливості в умовах сучасного інформаційного суспільства, де традиційні форми спілкування доповнюються віртуальною комунікацією, створюючи нові виклики та можливості для соціалізації підлітків. Зрештою, розуміння таких особливостей створює підґрунтя для розробки ефективних стратегій психологічної підтримки та розвитку просоціальних навичок підлітків, враховуючи як конструктивні, так і потенційно деструктивні аспекти їх мотивації до спілкування.

1.4. Методи та підходи до вивчення мотивації спілкування підлітків у науковій літературі

Грунтовне дослідження мотивації спілкування підлітків потребує застосування комплексного методологічного інструментарію та різноманітних наукових підходів, що дозволяють всебічно вивчити цей складний психологічний феномен. Сучасна психологічна наука пропонує широкий спектр методів та підходів для дослідження особливостей підліткової комунікації, від класичних діагностичних методик до новітніх технологій аналізу поведінкових патернів. Особливої актуальності набуває систематизація та критичний аналіз існуючих методологічних підходів з урахуванням специфіки сучасного інформаційного суспільства та нових форм комунікативної взаємодії. Вивчення методів дослідження мотивації спілкування підлітків створює необхідне підґрунтя для розробки ефективних стратегій психологічної підтримки та розвитку комунікативних навичок молоді, а також дозволяє визначити найбільш релевантні інструменти для практичної роботи психологів з підлітковою аудиторією.

Розглядаючи методологічну базу дослідження мотивації спілкування підлітків, необхідно насамперед звернутися до фундаментальних документів та етичних принципів, що регламентують психологічні дослідження. Базовим міжнародним документом на сьогодні виступає «Декларація прав людини» (1948 року) прийнятої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (ООН) [18], яка встановлює основоположні права та свободи, що мають бути враховані при проведенні психологічних досліджень. На національному рівні ключове значення має «Етичний кодекс психолога» (1990 року), прийнятий Товариством психологів України, який визначає професійні та етичні стандарти проведення психологічних досліджень. Дотримання даних нормативних засад особливо важливе при роботі з

підлітковою аудиторією, оскільки забезпечує захист прав неповнолітніх учасників досліджень та гарантує етичність застосування діагностичних методик [1, с. 6].

Розглядаючи методологічний інструментарій дослідження, важливо спиратися на існуючу нормативно-правову базу психологічної діяльності. «Порядок застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу», розроблений Міністерством охорони здоров'я (МОЗ) України, визначає системний підхід до застосування психологічних методів та наголошує на важливості цілеспрямованого впливу для формування адаптивних поведінкових патернів [45]. При цьому сама психологічна діагностика мотивації спілкування повинна розглядається не як набір окремих методик, а як цілісна система підходів до вивчення внутрішнього світу підлітків, що враховує складність психічних процесів та механізмів формування особистості. Такий комплексний підхід дозволяє не лише виявляти та аналізувати особливості комунікативної мотивації, але й розробляти ефективні стратегії психологічного супроводу підліткового розвитку [43, с. 10-11].

Методологія дослідження мотивації спілкування вимагає застосування індивідуалізованого підходу, що враховує особистісні характеристики та соціальний контекст розвитку кожного підлітка. При цьому важливим є використання комплексу спеціалізованих психодіагностичних методів, технік та інструментів, які дозволяють всебічно вивчити особливості комунікативної мотивації та її динаміку. Основними методологічними підходами до вивчення мотивації спілкування підлітків виступають [7, с. 2-3]:

1. Психоаналітичний підхід – дозволяє виявити глибинні мотиви та потенційні конфлікти у сфері спілкування.
2. Біхевіоральний підхід – фокусується на аналізі конкретних поведінкових патернів у комунікативній взаємодії.

3. Екологічний підхід – досліджує вплив соціального середовища на формування комунікативних мотивів.
4. Гуманістичний підхід – спрямований на розкриття внутрішнього потенціалу підлітків у сфері міжособистісного спілкування.
5. Інтегративний підхід – поєднує різні методологічні перспективи для створення цілісного розуміння мотивації спілкування.

У процесі дослідження мотивації спілкування підлітків важливо дотримуватися системного підходу, який забезпечує цілісне розуміння комунікативних процесів та їх мотиваційної основи. Методологічні принципи дослідження не повинні розглядатися як окремі інструменти, а мають формувати взаємопов'язану систему, де кожен елемент доповнює та верифікує інші. Особливого значення набуває первинна психодіагностика, спрямована на виявлення базових комунікативних потреб підлітка та оцінку його соціальної адаптованості. При цьому ключові принципи психодіагностичного дослідження мають включати [20]:

- забезпечення психологічної безпеки досліджуваних;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей досліджуваних;
- дотримання етичних норм та конфіденційності;
- використання валідного та надійного діагностичного інструментарію;
- забезпечення рівних умов дослідження для всіх учасників;
- комплексний аналіз отриманих даних з урахуванням соціально-культурного контексту;
- орієнтацію на практичне застосування отриманих результатів дослідження.

Для ефективного дослідження мотивації спілкування підлітків необхідним є розуміння їх психоемоційних станів та потенційних адаптаційних труднощів, які можуть впливати на комунікативну поведінку. В процесі психодіагностики особлива увага повинна приділятися індивідуальному підходу, який враховує специфіку особистісного розвитку кожного підлітка. При цьому важливим елементом дослідження виступає

психологічне консультування, яке дозволяє глибше зрозуміти мотиваційні основи комунікативної поведінки, де основні принципи психодіагностичного консультування повинні включати [11]:

- створення атмосфери доброзичливості та довіри;
- неупереджене ставлення та відмова від прямих порад;
- забезпечення анонімності отриманої інформації
- чітке розмежування професійних та особистісних взаємин з досліджуваними;
- активне залучення досліджуваних до процесу самопізнання;
- сприяння усвідомленню досліджуваними власних комунікативних патернів;
- підтримку в розвитку рефлексивних навичок та зворотного зв'язку.

У світлі дослідження мотивації спілкування особливої важливості набуває поетапний підхід до організації психодіагностичної роботи. Першочерговим завданням виступає активізація особистісних ресурсів підлітка та формування відповідального ставлення до власної комунікативної поведінки. При цьому діагностична робота не повинна обмежуватися лише вивченням актуальних комунікативних потреб, а має бути спрямована на розуміння довгострокових цілей та перспектив розвитку підліткової комунікації, де базові методологічні принципи діагностики мотивації спілкування підлітків включають [11, с. 21-24; 53, с. 12]:

- емпатійне ставлення до кожного досліджуваного;
- врахування індивідуального темпу встановлення довірчих відносин;
- суворе дотримання меж конфіденційності;
- надання достатнього часу для адаптації та включення у дослідження;
- стимулювання особистої відповідальності за розвиток та підтримку мотивації до самопізнання;
- забезпечення конструктивного зворотного зв'язку.

Методологічний інструментарій дослідження мотивації спілкування підлітків має враховувати комплексність, що забезпечується застосуванням

різноманітних методів, які дозволяють не лише діагностувати особливості комунікативної мотивації, але й сприяти розвитку психологічної стійкості та позитивного самоставлення підлітків, де такі основні методи включають наступне:

1. Метод спостереження – спрямований на систематичну фіксацію особливостей комунікативної поведінки підлітків, їх емоційних реакцій та взаємодій у природному середовищі спілкування [60, с. 5].
2. Метод опитування (анкетування, тестування) – дозволяє виявити основні тенденції та особливості комунікативної адаптації підлітків, їх провідні мотиви та стратегії спілкування у різних соціальних контекстах [36, с. 20].
3. Діагностичний метод – визначення індивідуальних стратегій комунікативної поведінки, включаючи способи уникнення, пристосування, протистояння, пошуку компромісу та співробітництва [51, с. 27-28].
4. Соціометричні методи – для визначення місця підлітка в системі групових взаємин та виявлення наявних соціальних ресурсів для розвитку комунікативної компетентності [30, с. 62].
5. Метод індивідуальних та групових консультацій – спрямованих на глибинне дослідження комунікативних проблем підлітків та розробку ефективних стратегій їх подолання з урахуванням індивідуальних особливостей [48].
6. Тренінгові методи – орієнтовані на розвиток практичних навичок спілкування, підвищення комунікативної компетентності та формування психологічної стійкості у різних ситуаціях взаємодії [35, с. 141].
7. Проективні методи – дозволяють досліджувати глибинні аспекти комунікативної мотивації та особистісні особливості, що впливають на характер спілкування підлітків [28, с. 11-12].

8. Програми психологічної підтримки – забезпечують комплексну підтримку комунікативного розвитку, включаючи формування навичок спілкування, зміцнення впевненості у собі та відновлення соціальних зв'язків [17].

Як наслідок, ефективність дослідження мотивації спілкування підлітків значною мірою залежить від гнучкості та багаторівневості застосованих методологічних підходів, їх адаптованості до індивідуальних особливостей кожного досліджуваного. Системний підхід до діагностики не повинен обмежуватися лише виявленням наявних комунікативних проблем або особливостей, але й зосереджуватися на виявленні позитивних якостей та потенціалу розвитку комунікативної сфери підлітків загалом. Особлива увага повинна приділятися формуванню навичок самодіагностики та саморегуляції комунікативної поведінки, що дозволяє підліткам не лише усвідомлювати власні мотиваційні тенденції у спілкуванні, але й активно впливати на їх розвиток. Такий комплексний підхід створює основу для розробки ефективних інтервенцій та психологічного супроводу, спрямованих на гармонізацію комунікативної сфери підлітків та профілактику можливих труднощів у майбутньому спілкуванні [63; 29, с. 64].

Таким чином, методологія дослідження мотивації спілкування підлітків представляє собою складну систему взаємопов'язаних підходів, принципів та методів, що забезпечують всебічне вивчення цього багатогранного явища. Фундаментальною основою такого дослідження виступають міжнародні та національні етичні стандарти, зокрема, що і регламентують роботу з підлітковою аудиторією. Ефективність дослідження забезпечується комплексним застосуванням різноманітних методів – від класичного спостереження до сучасних проєктивних технік, що дозволяє охопити всі аспекти мотивації спілкування. Особливого значення набуває індивідуалізований підхід, дотримання принципів психологічної безпеки та анонімності дослідження. Дане розуміння та правильне застосування методологічного інструментарію створює надійне підґрунтя для розробки

ефективних стратегій психологічної підтримки та розвитку комунікативної сфери підлітків, що відповідає викликам сучасного інформаційного суспільства.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ

ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація та процедура дослідження

У рамках емпіричного дослідження надзвичайно важливим є ретельне планування та чітка організація на всіх його етапах. Від вибору методологічних підходів і формування вибірки до проведення аналізу отриманих даних та їх інтерпретації кожен аспект дослідження потребує обґрунтованого підходу, врахування можливих обмежень і мінімізації похибок. Розробка інструментарію передбачає відбір найрелевантніших методів із сучасного арсеналу психологічної науки, беручи до уваги специфіку досліджуваної проблематики. Застосування комплексного підходу, який включає взаємодоповнюючі методики, сприяє отриманню об'єктивних та всебічних результатів. Організований процес збору та аналізу даних забезпечує високу валідність і надійність дослідження, що своєю чергою впливає на достовірність висновків і розроблених рекомендацій.

Отже, на першому (організаційному) етапі було проведено аналіз наукової літератури, яка стосується мотивації спілкування підлітків, з особливим акцентом на сучасних тенденціях та викликах у цій сфері, що дозволило уточнити теоретичне підґрунтя дослідження, підтвердити його актуальність і сформулювати чіткі мету та завдання. В межах даного етапу також визначено методики дослідження та критерії для відбору респондентів. Аналіз спеціалізованих джерел підтвердив необхідність подальшого вивчення мотивації спілкування підлітків у сучасному соціальному середовищі.

Як результат, було сформульовано мету дослідження, яка полягає у вивченні психологічних особливостей мотивації спілкування підлітків та обґрунтуванні програми розвитку просоціальної мотивації для цієї вікової категорії. Для реалізації мети емпіричного дослідження були сформульовані наступні завдання:

1. Організувати дослідження, спрямоване на вивчення мотивації спілкування підлітків їх комунікативних здібностей, схильності до

певних типів комунікації та особливостей міжособистісної взаємодії за допомогою стандартизованих методик та опитувальників.

2. Провести кількісний та якісний аналіз отриманих даних, спрямований на виявлення загальних тенденцій і специфічних особливостей мотивації спілкування підлітків відповідно до обраних методик.
3. На основі результатів дослідження розробити програму розвитку мотивації спілкування підлітків, орієнтовану на сприяння просоціальній комунікації у соціальному середовищі.
4. Сформулювати практичні рекомендації для підлітків щодо підтримки та розвитку мотивації спілкування, спрямовані на покращення їх комунікативних навичок, усвідомлення цінності просоціальної поведінки та формування позитивних міжособистісних відносин у соціальному середовищі.

Дослідження було організовано з дотриманням етичних норм психологічної діяльності, включаючи забезпечення конфіденційності респондентів і добровільності їх участі. Для отримання точних і релевантних даних були залучені старшокласники закладів загальної середньої освіти. Контакт із респондентами здійснювався через популярні соціальні платформи, такі як Facebook і Twitter (X), що дозволило охопити широку географію учасників та забезпечити різноманітність вибірки. Збір даних відбувався у форматі анонімного онлайн-опитування за допомогою сервісу Google, що забезпечувало доступ респондентів до структурованих цифрових анкет.

У межах підготовки дослідження було розроблено детальний план емпіричної роботи, який включав створення зручної системи для онлайн-опитування із застосуванням сучасних цифрових технологій. Використання соціальних мереж як інструменту збору даних надало низку переваг: залучення респондентів із різних регіонів країни, автоматизацію процесу

збору даних, а також забезпечення комфорту для учасників, які мали можливість заповнювати анкети у зручний для них час.

Вибірка дослідження – згідно з обраними методиками, дослідження було проведено серед 50 підлітків віком від 15 до 17 років, які є учнями старшої школи закладів загальної середньої освіти. Усі методики були виконані з дотриманням необхідних процедурних вимог та етичних норм психологічного дослідження (визначених «Етичним кодексом психолога» України [15]).

Учасники були попередньо проінформовані про мету та завдання дослідження, а також надали свою добровільну згоду на участь. Персональні дані респондентів було анонімізовано, що забезпечило принципи конфіденційності отриманої інформації (результати дослідження були представлені в узагальненій формі, без можливості ідентифікації конкретних осіб). Для забезпечення надійності та валідності результатів дослідження було реалізовано низку заходів. Зокрема, використовувалися влідні та надійні стандартизовані методики, достовірність отриманих даних була перевірена шляхом застосування методів математичної статистики, що дозволило оцінити статистичну значущість виявлених закономірностей та підвищити точність аналізу.

Особлива увага при формуванні вибірки була приділена забезпеченню її репрезентативності та збалансованості. Для дослідження було обрано вікову категорію 15-17 років, що відповідає старшому підлітковому віку. Такий вибір зумовлений тим, що в цьому віці спостерігається найбільш активний розвиток мотиваційної сфери, вдосконалюються комунікативні здібності, формується потреба у соціальній взаємодії та активному самоствердженні. Окрім того, підлітки цієї вікової категорії демонструють достатній рівень когнітивного розвитку для усвідомленого та точного виконання завдань, запропонованих у межах дослідження. Такий підхід забезпечує обґрунтованість вибору вікової групи та достовірність отриманих

результатів, які можуть бути використані для розробки ефективних програм підтримки мотивації спілкування.

Методологічна структура дослідження включала такі основні компоненти:

1. Формування вибірки дослідження – проведено цілеспрямований відбір старших підлітків для участі в дослідженні. Основними критеріями відбору стали: вікові межі (15-17 років), які відповідають етапу інтенсивного формування мотивації спілкування; освітній рівень (учні старших класів закладів загальної середньої освіти); доступність для участі в онлайн-форматі, що забезпечило репрезентативність та збалансованість вибірки.
2. Комплексний збір даних – застосовано сучасні цифрові платформи для проведення дослідження. Використання цифрових інструментів у поєднанні зі стандартизованими психодіагностичними методиками створило зручну та ефективну систему збору інформації. Особлива увага була приділена інформаційній безпеці, анонімності та зручності доступу респондентів до опитувальників.
3. Системний аналіз даних – розроблено комплексний підхід до обробки отриманих результатів. Поєднання математично-статистичних методів із психологічною інтерпретацією дозволило ідентифікувати ключові тенденції та взаємозв'язки у мотивації спілкування підлітків. Застосування спеціалізованого програмного забезпечення сприяло підвищенню точності аналізу даних.
4. Оцінка та інтерпретація результатів – створено структуровану систему аналізу даних, яка враховує як індивідуальні особливості респондентів, так і загальні закономірності. Особливий акцент було зроблено на виявленні специфічних рис мотивації спілкування підлітків, що дозволило отримати цілісну картину їх комунікативних потреб та особливостей.

У рамках другого (діагностичного) етапу емпіричного дослідження, спрямованого на збір даних відповідно до дослідження психологічних особливостей мотивації спілкування підлітків, було організовано комплексне психологічне обстеження. Вибір методів діагностики ґрунтувався на критеріях, що враховують специфіку досліджуваної теми, зокрема значення комунікативних здібностей, схильності до певних типів комунікації та особливостей міжособистісної взаємодії для формування мотивації спілкування в підлітковому віці. Особливу увагу при виборі інструментарію приділено його валідності, надійності та відповідності цілям дослідження. Використані методики дозволили комплексно оцінити різні аспекти комунікативної поведінки підлітків і забезпечили отримання об'єктивних даних, необхідних для подальшого аналізу та розробки практичних рекомендацій.

В програму психологічної діагностики були включені наступні методики:

Методика №1 – «Методика діагностики комунікативної установки» (В. Бойко) [59] (Додаток А).

Мета застосування: визначення рівня негативної комунікативної установки у підлітків, яка впливає на їх емоційну, когнітивну та поведінкову готовність до міжособистісної взаємодії. Методика дозволяє оцінити ключові аспекти, що зумовлюють комунікативні бар'єри (включаючи завуальовану та відкриту жорстокість, обґрунтований негативізм та особистий досвід спілкування).

Методика діагностики комунікативної установки передбачає використання опитувальника, який складається із тверджень, за якими респонденти мають висловити свою згоду або незгоду із кожним питанням. Отримані відповіді аналізуються шляхом підрахунку балів за кожним із компонентів, що формують негативну комунікативну установку. Результати інтерпретуються за трьома рівнями: толерантний, середньої толерантності та інтолерантний рівень загальної комунікативної установки.

Дана методика забезпечує глибокий аналіз характеру міжособистісної взаємодії підлітків, їх ставлення до соціального оточення та наявності бар'єрів у спілкуванні. Інтерпретація результатів дозволяє отримати цілісну картину комунікативної поведінки та визначити ключові аспекти, які потребують корекції для розвитку позитивної мотивації до спілкування. Визначена методика є важливим інструментом для розробки інтервенційних програм, спрямованих на формування просоціальної взаємодії у підлітковому віці.

Методика №2 – «Шкала мотивації досягнень» (А. Махребіан, модифікація М. Магомед-Емінова) [6; 52] (Додаток Б).

Мета застосування: визначення домінуючої мотиваційної тенденції у підлітків (прагнення до успіху або уникнення невдач). Методика дозволяє оцінити особливості мотиваційної сфери, що впливають на їх активність, рішучість та стратегії поведінки у досягненні поставлених цілей.

Шкала мотивації досягнень складається з опитувальника, який включає твердження, що стосуються особистісних якостей, ставлення до життєвих ситуацій та характеру поведінки. Респонденти оцінюють кожне твердження за бальною шкалою від повністю згоден до повністю не згоден. Обробка відповідей передбачає підрахунок балів для виявлення домінуючого мотиву: прагнення до успіху або уникнення невдач. Результати інтерпретуються за трьома рівнями: мотивації прагнення до успіху, мотивації уникнення невдач та відсутності чіткої домінуючої мотивації.

Методика забезпечує точне вимірювання мотиваційних характеристик підлітків, дозволяючи отримати дані для аналізу їх поведінкових стратегій та особистісного розвитку. Інтерпретація результатів сприяє виявленню ключових аспектів мотивації, які можуть бути враховані при розробці програм для підтримки та розвитку їх мотиваційної сфери.

Методика №3 – «Методика діагностики комунікативних і організаторських схильностей (КОС-2)» (В. Синявський, Б. Федоришин) [31] (Додаток В).

Мета застосування: визначення рівня розвитку комунікативних схильностей підлітків, які є важливими для міжособистісної взаємодії та формування мотивації до спілкування. Методика дозволяє оцінити індивідуальні особливості поведінки респондентів у комунікативних ситуаціях, враховуючи їх здатність встановлювати контакти, підтримувати соціальні зв'язки та проявляти ініціативу у спілкуванні.

Опитувальник містить перелік питань, адаптований для виявлення виключно комунікативних схильностей в рамках застосування даної методики та відповідно до специфіки нашого дослідження. Респонденти відповідають на твердження, обираючи між відповідями згоди або незгоди. Підрахунок балів здійснюється за ключем, де результати інтерпретуються за адаптованими рівнями комунікативних схильностей: низький, середній та високий.

Застосування адаптованої методики у нашому дослідженні забезпечує аналіз ключових аспектів комунікативної поведінки підлітків, таких як відкритість до нових контактів, здатність взаємодіяти у колективі, ініціативність у спілкуванні та соціальному середовищі. Інтерпретація результатів дозволяє виявити потенційні проблеми у комунікації, а також визначити напрями для розвитку просоціальної мотивації спілкування у підлітковому віці.

Характеристики змісту критеріїв та показників за рівнями відповідно до окремих діагностичних методик подано в Табл. 1.

Таблиця 1

Показники за рівнями відповідно діагностичних методик

Методики та	Показники та рівні діагностичних методик
-------------	--

мотиваційні критерії			
Методика №1 – загальна мотивація спілкування	Високий (толерантна)	Середній (середньої толерантності)	Низький (інтолерантна)
	0-33	34-66	67-100
Методика №2 – ситуативна мотивація спілкування	Високий (досягнення успіху)	Середній (уникнення невдач)	Низький (невиражена)
	165-210	76-164	30-75
Методика №3 – поведінкова мотивація спілкування	Високий (висока)	Середній (середня)	Низький (низька)
	15-20	8-14	1-7

На третьому (аналітичному) етапі дослідження було проведено ґрунтовний кількісний і якісний аналіз отриманих емпіричних даних. Для кожної із застосованих методик обчислено індивідуальні показники респондентів, а також визначено рівні вираженості діагностованих критеріїв, які характеризують аспекти мотивації спілкування підлітків. Зокрема, оцінювалися загальна мотивація до спілкування, ситуативна мотивація досягнення або уникнення невдач, а також поведінкові схильності до взаємодії. Аналіз отриманих результатів дозволив виявити загальні тенденції та специфічні особливості у мотивації спілкування підлітків. Було виконано зіставлення результатів між різними групами респондентів, що дозволило встановити закономірності у розвитку комунікативних здібностей, рівня толерантності, а також прагнення до успіху або уникнення невдач. Проведене дослідження надало можливість визначити ключові аспекти, які потребують подальшої уваги у формуванні просоціальної мотивації спілкування в підлітковому віці.

Четвертий (узагальнюючий) етап, що є завершальним у процесі дослідження, передбачав детальний аналіз та інтерпретацію отриманих результатів. На цьому етапі проводився комплексний огляд даних із метою виявлення закономірностей, взаємозв'язків та особливостей мотивації спілкування підлітків. Було сформульовано висновки, які спиралися на

емпіричні дані, що дозволило глибше зрозуміти психологічні аспекти мотивації спілкування в підлітковому віці.

У рамках цього етапу здійснювалася математична обробка отриманих результатів за психодіагностичними методиками із використанням методів математичної статистики, зокрема кореляційного аналізу (коефіцієнт лінійної кореляції К. Пірсона), що дозволило встановити характер і ступінь взаємозв'язків між показниками загальної, ситуативної та поведінкової мотивації спілкування підлітків, де аналізувався взаємозв'язок між рівнями толерантності, мотиваційного прагнення, а також загальних комунікативних схильностей.

Отже, організоване емпіричне дослідження мотивації спілкування підлітків базувалося на комплексному методологічному підході, що включає чотири послідовні етапи: організаційний, діагностичний, аналітичний та узагальнюючий. Застосування валідних психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення загальної, ситуативної та поведінкової мотивації спілкування, забезпечило отримання достовірних даних від репрезентативної вибірки підлітків. Дотримання етичних норм психологічного дослідження, використання сучасних цифрових технологій для збору даних та застосування методів математичної статистики для їх обробки дозволило сформувати надійну емпіричну базу для подальшого аналізу особливостей мотивації спілкування підлітків та розробки відповідних практичних рекомендацій.

2.2. Аналіз та інтерпретація одержаних результатів дослідження

У цьому підрозділі представлено результати емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення взаємозв'язку між різними аспектами мотивації спілкування підлітків, проведеного серед вибірки, яка налічувала 50 респондентів. Отримані дані дали змогу виявити специфіку прояву різних

компонентів мотивації, а також їх вплив на особливості комунікативної поведінки підлітків у соціальному середовищі. Докладні результати, включаючи числові дані та графічне представлення (Табл. Г.1 Додаток Г). Далі розглянемо результати дослідження за кожною з використаних методик, із детальним аналізом виявлених закономірностей.

За результатами діагностики за методикою «Методика діагностики комунікативної установки» (В. Бойко), що представлені у Табл. 2 та на Рис. 1, отримано наступний розподіл рівнів загальної мотивації спілкування серед досліджуваних підлітків:

- найбільша частка респондентів – 54% (27 осіб) демонструють низький рівень загальної мотивації спілкування, що характеризується інтолерантністю та обмеженим бажанням до міжособистісної взаємодії та труднощами у встановленні соціальних контактів. Середній рівень загальної мотивації спілкування виявлено – у 26% досліджуваних (13 осіб), що свідчить про помірну схильність до спілкування та збереження балансу між бажанням взаємодії та можливими бар'єрами у комунікації. Високий рівень загальної мотивації спілкування демонструють – 20% підлітків (10 осіб). Дана група характеризується толерантністю, емоційною відкритістю, позитивним досвідом та стійким прагненням до міжособистісного спілкування.

Таблиця 2

Результати діагностування за методикою №1 – Методика діагностики комунікативної установки В. Бойко (вибірка n=50)

Рівні загальної мотивації спілкування	Кількість респондентів	%
	10	20%
	13	26%
	27	54%

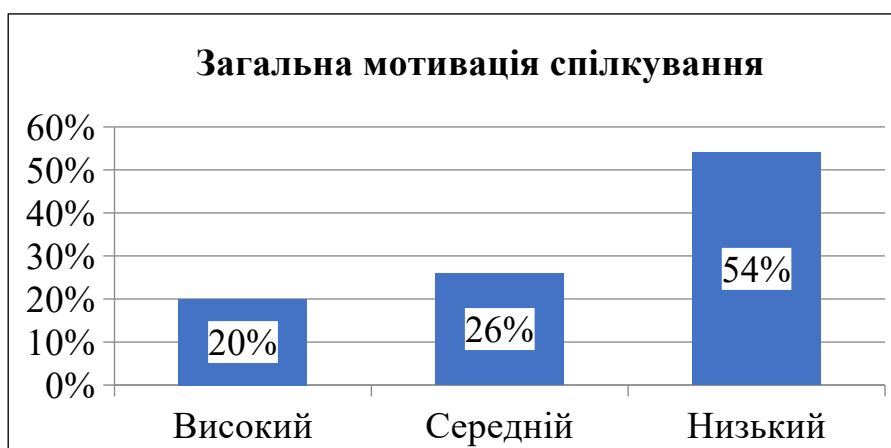

Рис. 1. Розподіл рівнів загальної мотивації спілкування серед респондентів (%)

За результатами діагностики за методикою «Шкала мотивації досягнень» (А. Махребіан, модифікація М. Магомед-Емінова), що представлені у Табл. 3 та на Рис. 2, отримано наступний розподіл рівнів ситуативної мотивації спілкування серед досліджуваних підлітків:

- найбільша частка респондентів – 62% (31 особа) демонструють низький рівень ситуативної мотивації, що свідчить про відсутність чіткого мотиваційного переважання. Дана група респондентів характеризується слабо сформованими тенденціями як до досягнення успіху, так і до уникнення невдач у соціальній взаємодії. Середній рівень ситуативної мотивації спілкування виявлено – у 26% досліджуваних (13 осіб). Для цієї групи характерним є переважання мотивації уникнення невдач, що може свідчити про обережність та прагнення мінімізувати ризики у спілкуванні. Високий рівень ситуативної мотивації спілкування виявлено – у 12% підлітків (6 осіб). Дана категорія демонструє чітку орієнтацію на досягнення успіху, впевненість у власних силах та активну позицію в соціальній взаємодії.

**Результати діагностування за методикою №2 – Шкала мотивації
досягнень А. Махребіана, модифікації М. Магомед-Емінова
(вибірка n=50)**

Рівні ситуативної мотивації спілкування	Кількість респондентів	%
	6	12%
	13	26%
	31	62%

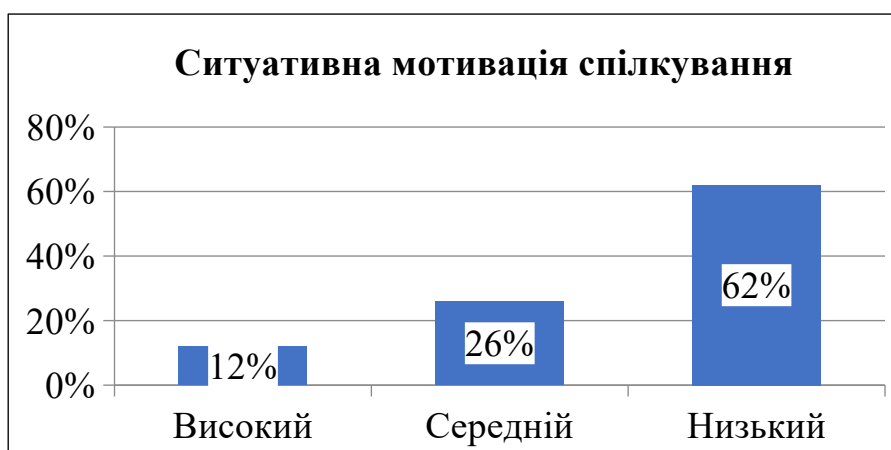

Рис. 2. Розподіл рівнів ситуативної мотивації спілкування серед респондентів (%)

За результатами діагностики за адаптованою методикою «Методика діагностики комунікативних схильностей (КОС-2)» (В. Синявський, Б. Федоришин), що представлені у Табл. 4 та на Рис. 3, отримано наступний розподіл рівнів поведінкової мотивації спілкування серед досліджуваних підлітків:

- високий рівень поведінкової мотивації спілкування виявлено – у 34% респондентів (17 осіб). Дана група характеризується високою активністю у соціальній взаємодії, ініціативністю, а також здатністю підтримувати комунікативні процеси. Середній рівень поведінкової мотивації спілкування демонструють – 38% досліджуваних (19 осіб). Для цієї групи притаманна помірна готовність до спілкування, яка може проявлятися залежно від умов і контексту взаємодії. Низький

рівень поведінкової мотивації спілкування виявлено – у 28% підлітків (14 осіб). Дана категорія демонструє обмежену ініціативність та труднощі у встановленні і підтримці контактів, що може свідчити про недостатню впевненість у соціальній взаємодії.

Таблиця 4

Результати діагностування за адаптованою методикою №3 – Методика діагностики комунікативних схильностей (КОС-2) В. Синявського та Б. Федоришина (вибірка n=50)

Рівні поведінкової мотивації спілкування	Кількість респондентів	%
	17	34%
	19	38%
	14	28%

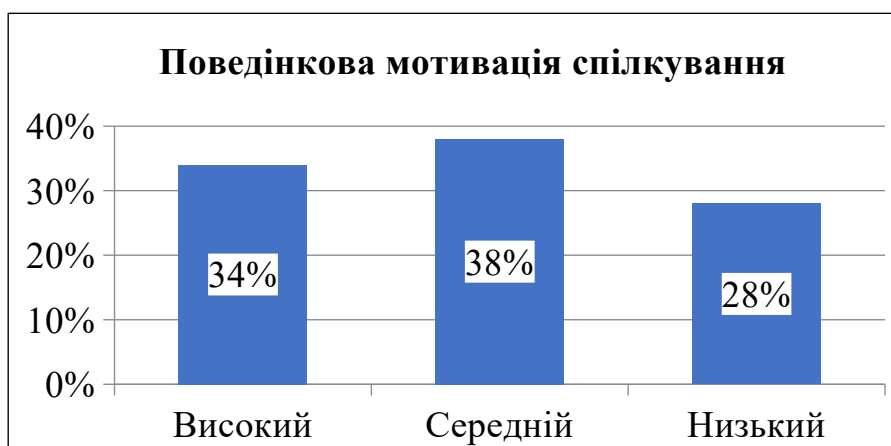

Рис. 3. Розподіл рівнів поведінкової мотивації спілкування серед респондентів (%)

Для глибшого розуміння взаємозв'язків між різними компонентами мотивації спілкування підлітків було здійснено кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта лінійної кореляції К. Пірсона. Результати цього аналізу (наведені в Табл. 5), виявили статистично значущі взаємозв'язки (на рівні значущості $p \leq 0,01$) між показниками загальної мотивації спілкування, ситуативної мотивації та поведінкової мотивації. Отримані результати свідчать про складну структуру мотивації підлітків, що вимагає подальшого

дослідження для виявлення чинників, які впливають на формування ефективної комунікації.

Таблиця 5

Результати кореляційного аналізу показників за всіма методиками

Показники	ЗМ	СМ	ПМ
Загальна мотивація спілкування (толерантність)	1	-0,841	-0,311
Ситуативна мотивація спілкування (прагнення успіху та уникнення невдач)	-0,841	1	0,079
Поведінкова мотивація спілкування (комунікативні схильності)	-0,311	0,079	1

За результатами кореляційного аналізу встановлено наступні взаємозв'язки між показниками мотивації спілкування за використаними методиками:

1. Загальна мотивація спілкування (толерантність) і ситуативна мотивація (прагнення успіху та уникнення невдач) – коефіцієнт кореляції -0,841 вказує на сильний негативний зв'язок. Визначене означає, що підлітки з високим рівнем толерантності до спілкування рідко демонструють схильність до невираженої та ситуативної мотивації уникнення невдач. Високий рівень загальної мотивації пов'язаний з емоційною відкритістю та відсутністю страху соціальних ризиків.
2. Загальна мотивація спілкування (толерантність) і поведінкова мотивація (комунікативні схильності) – коефіцієнт кореляції -0,311 свідчить про слабкий негативний зв'язок. Визначене вказує на те, що толерантність у спілкуванні має незначний вплив на поведінкові аспекти, такі як здатність проявляти ініціативу та брати участь у комунікативній діяльності.
3. Ситуативна мотивація (прагнення успіху та уникнення невдач) і поведінкова мотивація (комунікативні схильності) – коефіцієнт

кореляції 0,079 свідчить про відсутність суттєвого взаємозв'язку.

Визначене може означати, що ситуативна мотивація не є визначальним фактором для поведінкової активності у соціальному середовищі.

У результаті проведеного дослідження мотивації спілкування підлітків було виявлено складну багатовимірну структуру цього явища, яка відображає взаємодію емоційних, ситуативних і поведінкових компонентів. Аналіз отриманих даних дозволив встановити ключові особливості мотивації, характерні для підліткового віку:

1. Загальна мотивація спілкування, що характеризується рівнем толерантності, виявила істотні відмінності серед респондентів. Високий рівень толерантності пов'язаний із емоційною відкритістю до соціальної взаємодії, тоді як низький рівень вказує на інтолерантність і труднощі у встановленні міжособистісних контактів. Переважання інтолерантних установок у вибірці свідчить про зростаючу роль зовнішніх соціальних чинників, які впливають на готовність підлітків до комунікації.

2. Ситуативна мотивація спілкування, зумовлена прагненням до успіху або уникненням невдач, демонструє тенденцію до слабого переважання. Низький рівень ситуативної мотивації у більшості респондентів відображає загальну невизначеність мотиваційних установок у контексті конкретних комунікативних ситуацій, що може свідчити про відсутність яскраво виражених пріоритетів у спілкуванні.

3. Поведінкова мотивація спілкування, яка визначає активність та ініціативність у соціальній взаємодії, також проявляє помітні тенденції. Підлітки з високим рівнем поведінкової мотивації демонструють ініціативність та здатність до ефективної комунікації у спільній діяльності, тоді як низький рівень пов'язаний із обмеженою активністю в соціальному середовищі.

4. Кореляційний аналіз дозволив виявити важливі взаємозв'язки між компонентами мотивації. Сильний негативний зв'язок між загальною мотивацією і ситуативною схильністю до уникнення невдач підтверджує, що

емоційно відкриті підлітки рідше діють обережно або уникають ризиків у спілкуванні. Слабкі взаємозв'язки між поведінковою мотивацією і ситуативними аспектами підтверджують автономність визначених компонентів, що підкреслює різні механізми їх формування.

Як наслідок, мотивація спілкування підлітків характеризується складною багаторівневою структурою, де загальна, ситуативна та поведінкова складові формують цілісну систему комунікативної активності особистості. При цьому кожен компонент має свою специфіку впливу на загальну картину соціальної взаємодії. Було виявлено суттєву проблематику у формуванні просоціальних комунікативних установок підлітків, що проявляється у переважанні інтолерантних тенденцій та низької мотиваційної спрямованості до активного спілкування (які свідчать про необхідність системного психологічного розвитку комунікативної сфери підлітків), а також встановлено, що толерантність у спілкуванні виступає ключовим фактором формування ефективних комунікативних стратегій, безпосередньо впливаючи на готовність підлітків до конструктивної соціальної взаємодії та їх впевненість у міжособистісних контактах.

Особливої уваги потребує розвиток ситуативної мотивації спілкування, оскільки невизначеність мотиваційних тенденцій може свідчити про несформованість стійких комунікативних патернів та стратегій соціальної взаємодії у підлітковому віці. Загалом, результати дослідження підкреслюють актуальність створення спеціалізованих програм розвитку мотивації спілкування підлітків, які мають базуватися на комплексному підході до формування комунікативної компетентності та враховувати взаємозв'язок різних аспектів мотиваційної сфери особистості.

Таким чином, отримані результати емпіричного дослідження мотивації спілкування підлітків засвідчили наявність складної багаторівневої структури комунікативної мотивації, що охоплює загальну, ситуативну та поведінкову складові. Виявлені кореляційні взаємозв'язки між компонентами мотивації підтвердили ключову роль толерантності у формуванні ефективних

комунікативних стратегій та впливу комунікативних схильностей на готовність до конструктивної соціальної взаємодії. Встановлена проблематика низької мотиваційної спрямованості та переважання інтолерантних тенденцій у спілкуванні підлітків актуалізує необхідність розробки спеціалізованих програм розвитку комунікативної компетентності, які враховуватимуть комплексний характер мотиваційної сфери особистості та сприятимуть формуванню стійких просоціальних патернів міжособистісної взаємодії.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ТА ПІДТРИМКИ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ

3.1. Тренінгова програма розвитку просоціальної мотивації спілкування для підлітків

На основі проведеного теоретичного аналізу та емпіричного дослідження мотивації спілкування підлітків представлено розробку тренінгової програми, спрямованої на розвиток просоціальної мотивації спілкування для цієї вікової категорії. Результати діагностики виявили низку проблемних аспектів у комунікативній сфері підлітків, зокрема переважання інтолерантних тенденцій, низьку мотиваційну спрямованість та недостатню сформованість комунікативних патернів, що обумовило необхідність системної психологічної роботи в даному напрямку.

Розробка програми базується на інтеграції тренінгового формату як ефективного методу розвитку комунікативної компетентності, що дозволяє поєднувати теоретичне навчання з практичним відпрацюванням навичок у безпечному середовищі, а також системному підході щодо розвитку мотивації спілкування, який враховує взаємозв'язок між загальною, ситуативною та поведінковою складовими комунікативної активності. Інтегративний характер програми забезпечує розвиток усіх компонентів мотивації спілкування через когнітивний, емоційний та поведінковий аспекти, а врахування вікових особливостей підлітків відображається у підборі інтерактивних методів роботи та створенні можливостей для самовираження в групі, що в комплексі сприяє формуванню стійких просоціальних комунікативних установок та успішній соціальній адаптації учасників.

Мета програми полягає у формуванні та розвитку просоціальної мотивації спілкування підлітків, що передбачає підвищення рівня їх комунікативної компетентності, розвиток толерантності у спілкуванні та формування конструктивних патернів міжособистісної взаємодії.

Для досягнення поставленої мети окреслено наступні завдання програми:

1. Розвиток у підлітків здатності до усвідомлення власних комунікативних установок та їх впливу на якість міжособистісної взаємодії.
2. Формування навичок ефективної комунікації, включаючи вміння активного слухання, емпатійного реагування та конструктивного діалогу.
3. Підвищення рівня толерантності у спілкуванні через розвиток емоційного інтелекту та навичок управління власними емоційними станами.
4. Розвиток здатності до самопрезентації та встановлення продуктивних соціальних контактів у різних комунікативних ситуаціях.
5. Формування мотивації до просоціальної поведінки та конструктивної взаємодії в підлітковому середовищі.
6. Сприяння інтеграції набутих комунікативних навичок у повсякденне життя підлітків.

Реалізація поставлених завдань відбувається шляхом активного залучення учасників до різноманітних форм тренінгової роботи: групових дискусій, рольових ігор, моделювання ситуацій міжособистісної взаємодії, практичних вправ з розвитку комунікативних навичок тощо. Робота здійснюється індивідуально та у груповому форматі, де особлива увага приділяється створенню безпечного психологічного простору для відвертого обміну думками та почуттями, що сприяє формуванню довірливих стосунків між учасниками і розвитку їх комунікативної компетентності.

Тренінгова програма «Розвиток просоціальної мотивації спілкування підлітків».

Тренінг №1 – «Знайомство та основи ефективної комунікації».

Мета тренінгу: формування в учасників розуміння базових принципів ефективної комунікації та розвиток мотивації до конструктивного спілкування в підлітковому середовищі.

План тренінгу (час проведення – 90 хвилин, з перервою на 15 хвилин):

1. Вправа «Знайомство через історію» (20 хвилин).
2. Міні-лекція «Ефективна комунікація в нашому житті» (15 хвилин).
3. Вправа «Комунікативний простір» (20 хвилин).
4. Групова дискусія «Бар'єри у спілкуванні» (25 хвилин).
5. Підведення підсумків (10 хвилин).

Хід тренінгу:

1. Вправа «Знайомство через історію» – учасники розповідають про себе через призму цікавої історії з власного досвіду спілкування, що сприяє встановленню довірливої атмосфери в групі (наприклад, ситуація знайомства з новими друзями, перший досвід виступу перед класом, вдалий або невдалий досвід комунікації в соціальних мережах, що дозволяє учасникам краще пізнати один одного та визначити спільні комунікативні труднощі).
2. Міні-лекція «Ефективна комунікація в нашому житті» – презентація основних принципів ефективного спілкування, його ролі в житті підлітків та впливу на формування соціальних зв'язків (розглядаються конкретні приклади з життя підлітків: спілкування в школі, взаємодія з батьками, комунікація в соціальних мережах, особливості формування дружніх стосунків).
3. Вправа «Комунікативний простір» – учасники в парах досліджують різні аспекти власного комунікативного простору, визначають комфортні та дискомфортні зони спілкування (аналізують конкретні ситуації: спілкування з близькими друзями та незнайомими людьми,

комунікація в малих групах та під час виступу перед великою аудиторією, особливості безпосереднього та віртуального спілкування).

4. Групова дискусія «Бар'єри у спілкуванні» – обговорення типових перешкод у комунікації підлітків та пошук шляхів їх подолання (розглядаються реальні ситуації: страх публічних виступів, складнощі у встановленні нових контактів, невпевненість у спілкуванні з протилежною статтю, труднощі у вираженні власної думки).
5. Підведення підсумків – рефлексія учасників щодо отриманого досвіду та формулювання особистих цілей розвитку комунікативних навичок (кожен учасник визначає конкретну комунікативну ситуацію, яку хоче покращити: наприклад, навчитися впевнено відповідати біля дошки, познайомитися з новими людьми, покращити спілкування з батьками).

Перший тренінг спрямований на створення сприятливої атмосфери для подальшої роботи та формування базового розуміння принципів ефективної комунікації. Учасники досліджують власний комунікативний простір, визначають особисті бар'єри у спілкуванні та починають формувати мотивацію до розвитку просоціальних комунікативних навичок. Особлива увага приділяється створенню безпечного психологічного простору для самовираження та встановленню довірливих стосунків між учасниками групи.

Тренінг №2 – «Розвиток толерантності та емпатії у спілкуванні».

Мета тренінгу: формування в учасників навичок толерантного спілкування та розвиток здатності до емпатійного реагування у міжособистісній взаємодії.

План тренінгу (час – 90 хвилин, з перервою на 15 хвилин):

1. Вправа «Емоційний барометр» (15 хвилин).
2. Міні-лекція «Толерантність та емпатія в спілкуванні» (20 хвилин).
3. Вправа «Дзеркало емоцій» (25 хвилин).
4. Групова робота «Кордони взаєморозуміння» (20 хвилин).
5. Підведення підсумків (10 хвилин).

Хід тренінгу:

1. Вправа «Емоційний барометр» – учасники визначають свій емоційний стан та діляться асоціаціями щодо різних емоційних проявів у спілкуванні (наприклад, учасники обирають емоцію з запропонованого списку: радість, тривога, здивування, роздратування – та розповідають, коли відчували це під час спілкування з друзями або у соцмережах).
2. Міні-лекція «Толерантність та емпатія в спілкуванні» – розкриття сутності понять толерантності та емпатії, їх значення для ефективної комунікації та особистісного розвитку (розглядаються приклади спілкування в школі, у родині та з незнайомцями, ситуації, коли необхідно виявити терпимість до іншої думки або підтримати друга у важкій ситуації).
3. Вправа «Дзеркало емоцій» – учасники в парах відпрацьовують навички розпізнавання емоційних станів співрозмовника та емпатійного реагування (наприклад, один учасник демонструє обрану емоцію – сум, радість, гнів – без слів, а інший має визначити цей стан та висловити підтримку).
4. Групова робота «Кордони взаєморозуміння» – обговорення ситуацій, що вимагають прояву толерантності та пошук конструктивних способів реагування (учасники розглядають приклади: конфлікт у класі, образливий коментар у соцмережах, різні погляди на одну проблему, обговорюють шляхи зниження напруги та уникнення конфліктів).
5. Підведення підсумків – рефлексія набутого досвіду та обговорення можливостей застосування отриманих навичок (учасники визначають ситуації, коли вони можуть проявити толерантність або емпатію: підтримати друга, уникнути сварки з батьками, зрозуміти почуття однокласника).

Другий тренінг зосереджується на розвитку емоційної складової комунікації, формуванні толерантного ставлення до співрозмовника та розвитку емпатійних здібностей. Учасники досліджують власні емоційні

реакції, навчаються розпізнавати емоційні стани інших та практикують навички емпатійного реагування, що створює основу для розвитку просоціальної мотивації спілкування та покращення якості міжособистісної взаємодії.

Тренінг №3 – «Розвиток комунікативної компетентності».

Мета тренінгу: формування та вдосконалення навичок ефективної комунікації, розвиток здатності до конструктивного діалогу в різних ситуаціях спілкування.

План тренінгу (час – 90 хвилин, з перервою на 15 хвилин):

1. Вправа «Комунікативні ситуації» (20 хвилин).
2. Міні-лекція «Складові ефективної комунікації» (15 хвилин).
3. Рольова гра «Активне слухання» (25 хвилин).
4. Практикум «Я-повідомлення» (20 хвилин).
5. Підведення підсумків (10 хвилин).

Хід тренінгу:

1. Вправа «Комунікативні ситуації» – аналіз типових комунікативних ситуацій та визначення ефективних стратегій поведінки (наприклад, обговорення ситуацій: як правильно попросити про допомогу вчителя, як привітатися з незнайомою людиною, як вирішити суперечку з другом).
2. Міні-лекція «Складові ефективної комунікації» – ознайомлення з основними компонентами успішного спілкування та техніками їх застосування (розглядаються принципи: як висловлювати свою думку без звинувачень, як запитувати уточнення у співрозмовника, як зберігати доброзичливий тон у розмові).
3. Рольова гра «Активне слухання» – відпрацювання навичок активного слухання в парах з подальшим груповим обговоренням (один учасник розповідає історію про складний досвід спілкування, інший має показати, що він уважно слухає: підтримує зоровий контакт, уточнює деталі, киває).

4. Практикум «Я-повідомлення» – освоєння техніки конструктивного вираження власних почуттів та потреб (учасники практикують висловлювання в форматі «Я-повідомлень»: наприклад, замість «Ти мене не слухаєш» кажуть «Я відчуваю, що мене не чують і мені важливо поділитися своїми думками»).
5. Підведення підсумків – обговорення отриманого досвіду та планування подальшого розвитку комунікативних навичок (кожен учасник обирає ситуацію для застосування отриманих навичок: наприклад, покращити спілкування з учителями, подолати страх публічного виступу, вирішити конфлікт із другом).

Третій тренінг спрямований на формування практичних навичок ефективної комунікації через освоєння конкретних технік та прийомів конструктивного спілкування. Особлива увага приділяється розвитку навичок активного слухання та використанню «Я-повідомлень», що сприяє формуванню здатності до конструктивного діалогу та підвищенню загального рівня комунікативної компетентності учасників.

Тренінг №4 – «Управління конфліктами та розвиток асертивної поведінки».

Мета тренінгу: розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій та формування асертивної поведінки у спілкуванні.

План тренінгу (час – 90 хвилин, з перервою на 15 хвилин):

1. Вправа «Конфлікт або співпраця» (20 хвилин).
2. Міні-лекція «Асертивність у спілкуванні» (15 хвилин).
3. Рольова гра «Конструктивне вирішення конфліктів» (25 хвилин).
4. Практикум «Техніки асертивної поведінки» (20 хвилин).
5. Підведення підсумків (10 хвилин).

Хід тренінгу:

1. Вправа «Конфлікт або співпраця» – аналіз різних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях та їх наслідків (учасники розглядають ситуації з реального життя: суперечки в класі, конфлікти в сім'ї, непорозуміння з

друзями та визначають, які дії призводять до загострення ситуації, а які допомагають її вирішити).

2. Міні-лекція «Асертивність у спілкуванні» – ознайомлення з принципами асертивної поведінки та її значенням для ефективної комунікації (розглядаються приклади асертивної поведінки: вміння сказати «Ні» без агресії, висловлювання власної думки без звинувачень, збереження самоповаги та поваги до співрозмовника).
3. Рольова гра «Конструктивне вирішення конфліктів» – відпрацювання навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій (учасники в групах розігрують типові конфліктні ситуації: розподіл завдань у проєкті, суперечка через різні погляди та практикують конструктивні способи їх вирішення – пошук компромісу, взаємне вислуховування).
4. Практикум «Техніки асертивної поведінки» – освоєння конкретних прийомів асертивної поведінки в різних ситуаціях спілкування (учасники практикують техніки: повторення своєї позиції, використання «Я-повідомлень», уникнення маніпуляцій та збереження спокою у напружених ситуаціях).
5. Підведення підсумків – рефлексія отриманого досвіду та планування застосування набутих навичок (учасники визначають конфліктні ситуації, які вони прагнуть вирішити конструктивно: наприклад, уникнути сварки з однокласником, покращити спілкування з батьками, залагодити непорозуміння з друзями).

Четвертий тренінг зосереджується на розвитку практичних навичок управління конфліктними ситуаціями та формуванні асертивної поведінки. Учасники опановують конструктивні стратегії вирішення конфліктів, навчаються відстоювати власні інтереси з повагою до інтересів інших, що сприяє розвитку впевненості у спілкуванні та здатності до конструктивної взаємодії в складних комунікативних ситуаціях.

Тренінг №5 – «Розвиток мотивації до просоціального спілкування».

Мета тренінгу: формування стійкої мотивації до просоціальної поведінки у спілкуванні та розвиток навичок позитивної взаємодії.

План тренінгу (час – 90 хвилин, з перервою на 15 хвилин):

1. Вправа «Цінності спілкування» (20 хвилин).
2. Міні-лекція «Просоціальна поведінка» (15 хвилин).
3. Групова робота «Проектування позитивної взаємодії» (25 хвилин).
4. Практикум «Соціальна підтримка» (20 хвилин).
5. Підведення підсумків (10 хвилин).

Хід тренінгу:

1. Вправа «Цінності спілкування» – дослідження особистісних цінностей у контексті міжособистісної взаємодії (учасники обговорюють, що для них важливо у спілкуванні: чесність, підтримка, взаємоповага та розглядають, як такі цінності впливають на їх поведінку у різних ситуаціях).
2. Міні-лекція «Просоціальна поведінка» – розкриття сутності просоціальної поведінки та її значення для особистісного розвитку (наводяться приклади просоціальної поведінки: допомога другу, підтримка молодших учнів, участь у волонтерських проєктах; обговорюється, як такі дії впливають на формування позитивних соціальних зв'язків).
3. Групова робота «Проектування позитивної взаємодії» – розробка моделей конструктивної соціальної взаємодії (учасники працюють у групах над створенням сценаріїв позитивної взаємодії: як можна допомогти новому учню в класі адаптуватися, як вирішити непорозуміння між друзями, як підтримати товариша в складній ситуації).
4. Практикум «Соціальна підтримка» – відпрацювання навичок надання та отримання соціальної підтримки (учасники діляться прикладами, коли вони отримували або надавали підтримку та відпрацьовують

навички: як пропонувати допомогу, як висловлювати вдячність, як приймати підтримку без відчуття дискомфорту).

5. Підведення підсумків – аналіз набутого досвіду та обговорення перспектив його застосування (учасники визначають конкретні ситуації, де вони готові застосувати навички просоціальної поведінки: допомогти однокласнику з навчанням, підтримати друга в скрутний момент, налагодити комунікацію в родині).

П'ятий тренінг присвячений формуванню стійкої мотивації до просоціальної поведінки у спілкуванні через усвідомлення цінності позитивної взаємодії та розвиток відповідних поведінкових патернів. Особлива увага приділяється практичному освоєнню навичок надання та отримання соціальної підтримки, що закріплює просоціальну спрямованість комунікативної поведінки учасників та сприяє формуванню позитивного досвіду міжособистісної взаємодії.

Враховуючи специфіку дистанційного процесу, також можливо запропонувати реалізацію тренінгової програми через впровадження інтегрованого середовища на основі сучасних цифрових платформ. Технологічною базою такого середовища може слугувати комплексне поєднання функціональних можливостей комунікаційної платформи відеоконференцій Zoom та сервісів Google Workspace, що забезпечують багаторівневу систему онлайн взаємодії учасників тренінгового процесу. Безпосередню взаємодію доцільно реалізувати через платформу Zoom із застосуванням інструментів групової роботи (сесійні зали для малих груп, інтерактивна дошка для візуалізації, система миттєвих повідомлень), тоді як опосередковану взаємодію варто забезпечувати сервісами Google (Google Meet як альтернативна платформа відеозв'язку, Google Jamboard для спільних проєктів, Google Forms для діагностики, Google Docs та Google Slides для групової роботи з навчальними матеріалами). Систематизацію та структурування освітнього контенту доцільно здійснювати через хмарне середовище Google Drive, що сприятиме неперервності тренінгового процесу

та доступності матеріалів. Запропонована інтеграція цифрових інструментів в змозі створити структуровану систему, що відповідатиме сучасним вимогам до організації дистанційної взаємодії та забезпечить ефективну реалізацію визначених завдань тренінгової програми.

Очікувані результати впровадження тренінгової програми:

- формування стійкої просоціальної мотивації спілкування підлітків;
- розвиток навичок ефективної комунікації, включаючи активне слухання, емпатійне реагування та конструктивний діалог;
- підвищення рівня толерантності у спілкуванні та здатності до конструктивного вирішення конфліктів;
- зміцнення навичок самопрезентації та встановлення продуктивних соціальних контактів;
- покращення емоційного інтелекту та здатності до управління власними емоційними станами;
- інтеграція набутих комунікативних навичок у повсякденне життя.

Ефективність впровадження тренінгової програми може оцінюватися за допомогою:

- суб'єктивних критеріїв – самозвіти учасників про зміни у розумінні власних комунікативних установок та їх впливу на взаємодію; оцінка підлітками власної толерантності, здатності до конструктивного діалогу та емпатійного реагування; зворотний зв'язок щодо змін у мотивації до спілкування та бажання застосовувати отримані навички у повсякденному житті;
- об'єктивних критеріїв – спостереження за динамікою поведінки підлітків під час тренінгових занять (результати виконання вправ, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, оцінка частоти та якості використання нових навичок у змодельованих та реальних ситуаціях); вивчення змін у прояві мотивації досягнення успіху в спілкуванні; експертна оцінка поведінкових змін учасників (на основі відгуків однолітків, батьків або педагогів).

Таким чином, представлена розробка тренінгової програми базується на системному підході до розвитку просоціальної мотивації спілкування підлітків та враховує результати теоретичного і емпіричного дослідження. Структурована система тренінгових занять забезпечує комплексний вплив на розвиток комунікативної компетентності через поєднання когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів. Запропоновані форми роботи, включаючи групові дискусії, рольові ігри та практичні вправи, сприяють формуванню конструктивних патернів міжособистісної взаємодії та розвитку толерантності у спілкуванні. Можливість реалізації програми як в аудиторному, так і в дистанційному форматі, разом із чіткими критеріями оцінки ефективності, створює передумови для успішного впровадження та досягнення очікуваних результатів щодо формування стійкої просоціальної мотивації спілкування підлітків.

3.2. Практичні рекомендації щодо підтримки просоціальної мотивації спілкування для підлітків

Підтримка просоціальної мотивації спілкування у підлітків є ключовою складовою їх гармонійної соціалізації та особистісного становлення. Враховуючи складні виклики сучасного соціального середовища, такі як вплив цифрових технологій, зміна комунікативних патернів і зростання соціальної напруженості, практичні рекомендації покликані сприяти формуванню у підлітків стійких просоціальних цінностей, удосконаленню їх вмінь будувати конструктивні міжособистісні стосунки, а також розвитку здатності до емпатії та активної участі у соціальних взаємодіях. Зокрема, важливим є створення умов для активного залучення підлітків до спільної діяльності, що сприятиме розвитку їх мотивації до взаємодії, а також формуванню позитивних моделей поведінки. Рекомендації мають бути орієнтовані на забезпечення підлітків можливостями для самовираження,

отримання соціального визнання та встановлення довірливих відносин, які підсилюють почуття соціальної значущості та відповідальності.

Таким чином, становлення просоціальної мотивації спілкування у підлітковому віці вимагає системного підходу та цілісного впровадження спеціалізованих психологічних рекомендацій. Для початку, важливим завданням є створення умов, які сприятимуть формуванню позитивних моделей спілкування та подоланню можливих бар'єрів у комунікативній сфері. Ключовим аспектом є сприяння самоусвідомленню та рефлексії у комунікаційній сфері. Підліткам рекомендується вести «щоденник спілкування», де вони можуть фіксувати свої думки, почуття та спостереження щодо різних комунікативних ситуацій. Такий підхід сприяє кращому розумінню власних комунікативних патернів, допомагає виявити сильні та слабкі сторони у спілкуванні, а також відстежувати прогрес у розвитку комунікативних навичок. Важливо заохочувати підлітків до регулярної рефлексії своєї комунікативної поведінки, аналізу успішних та неуспішних ситуацій спілкування, що дозволить їм краще усвідомлювати власні комунікативні стратегії та їх ефективність.

Навички самомоніторингу та саморефлексії допомагають підліткам краще розуміти власний комунікативний стиль. Корисно регулярно аналізувати свій досвід спілкування у різних ситуаціях та оцінювати ефективність використовуваних стратегій. Рекомендується визначати свої сильні сторони та зони для вдосконалення, встановлювати конкретні цілі для розвитку комунікативних навичок і систематично відстежувати прогрес.

Особлива увага при цьому має приділятися розвитку емоційного інтелекту та емпатії. Підліткам важливо навчитися розпізнавати та розуміти як власні емоції, так і емоції інших людей. Для цього рекомендується практикувати техніки активного слухання, які включають повне зосередження на співрозмовнику, використання уточнюючих запитань, перефразування почутого та відображення емоцій співрозмовника. Також корисним є розвиток навичок невербальної комунікації – вміння «читати»

мову тіла, розуміти значення жестів, міміки та інтонацій. Важливо заохочувати підлітків до прояву емпатії у спілкуванні, розвивати здатність дивитися на ситуацію з позиції іншої людини та враховувати різні точки зору.

Розвиток навичок активного слухання та емпатійного реагування є важливим аспектом комунікації. Підліткам рекомендується практикувати техніки активного слухання, що включають повне зосередження на співрозмовнику, використання відкритих запитань для уточнення інформації, відображення почуттів та перефразування почутого. Важливо навчитися утримуватися від поспішних суджень та оцінок, зосереджуючись на розумінні позиції співрозмовника, приділяючи особливу увагу емпатійному реагуванню – здатності розпізнавати емоційний стан співрозмовника та демонструвати розуміння і підтримку.

Оскільки, міжкультурна комунікація стає все більш актуальною в умовах глобалізації. Підліткам необхідно формувати чутливість до культурних відмінностей та здатність ефективно взаємодіяти з людьми з різних культур. Вивчення особливостей культурних традицій, розуміння їх впливу на комунікацію та вміння адаптувати комунікативний стиль є важливими елементами цього процесу. Рекомендується активно розвивати толерантність і здатність долати міжкультурні бар'єри, що дозволяє будувати продуктивні стосунки у глобальному контексті.

Уміння надавати та отримувати зворотний зв'язок є важливим компонентом комунікативної культури. Підліткам варто навчитися формулювати конструктивні зауваження, спираючись на конкретні спостереження, а не оціночні судження. Акцент має робитися на поведінці, а не на особистості, із пропозиціями реалістичних альтернатив для покращення. Окрему увагу слід приділити розвитку здатності сприймати зворотний зв'язок без захисних реакцій, використовуючи його як ресурс для особистісного та комунікативного зростання.

Розвиток навичок самопрезентації та управління враженням є важливою складовою соціальної взаємодії. Підліткам варто навчитися представляти себе в різних соціальних контекстах, адаптуючи комунікативний стиль до ситуації та аудиторії. Оволодіння техніками самопрезентації дозволяє не лише формувати чіткі повідомлення, але й використовувати невербальні компоненти, що сприяють створенню позитивного враження. Важливо також розвивати вміння підтримувати конструктивний діалог, враховуючи емоційний контекст і потреби співрозмовника.

Уміння зберігати емоційну стійкість та стресостійкість у комунікації є ключовими для ефективних міжособистісних взаємодій. Підліткам необхідно освоїти методи саморегуляції емоцій, що дозволяють зберігати спокій у стресових ситуаціях, зокрема при виникненні конфліктів або непорозумінь. Рекомендується застосовувати дихальні техніки, релаксацію та позитивне самонавіювання для управління емоціями. Важливо також розвивати навички подолання тривожності та страху, зокрема під час публічних виступів або в ситуаціях взаємодії з незнайомими людьми.

Важливо також розвивати здатність усвідомлювати та регулювати власні емоції, розуміти емоційний контекст взаємодії та адекватно реагувати на емоційні прояви інших людей. Здатність до емоційної саморегуляції, зокрема вміння зберігати стабільність у стресових ситуаціях і конструктивно виражати складні емоції, є важливим компонентом цього процесу, де особлива увага повинна приділятися розвитку емоційного інтелекту, який забезпечує ефективність комунікації.

Підліткам доцільно практикувати виступи перед аудиторією, поступово збільшуючи її розмір. Важливо вчитися структурувати свої повідомлення, використовувати техніки впливу на аудиторію, керувати голосом та невербальною поведінкою. Участь у дебатах, презентаціях, театральних постановках та інших заходах сприяє розвитку впевненості у публічному спілкуванні. При цьому особлива увага повинна приділятися подоланню

страху публічних виступів через поступове накопичення досвіду та отримання конструктивного зворотного зв'язку.

Навички невербальної комунікації є важливим для ефективної взаємодії, тому підліткам доцільно підвищувати усвідомленість щодо власних невербальних сигналів та вчитися розпізнавати невербальні прояви інших людей. Управління позою, жестами, мімікою та голосом сприяє точнішій передачі повідомлень і створенню відповідного емоційного фону у спілкуванні. Узгодженість вербальних і невербальних компонентів комунікації відіграє ключову роль у підвищенні достовірності та переконливості висловлювань.

Навички конструктивного вирішення конфліктів та подолання комунікативних бар'єрів є ще одним важливим аспектом. Підліткам необхідно опанувати стратегії управління конфліктами, включаючи техніки деескалації напруження, пошуку компромісів та досягнення взаємовигідних рішень. Рекомендується використовувати «Я-повідомлення», форму висловлення, що передає власні почуття та потреби без та замість звинувачень, а також навчитися висловлювати свої потреби та почуття конструктивно, без агресії або маніпуляцій. При цьому важливо розвивати навички асертивної поведінки, що передбачає вміння відстоювати власні інтереси з повагою до інтересів інших, що є основою для формування здорових міжособистісних стосунків.

Навички медіації та посередництва на сьогодні є незамінними у вирішенні конфліктів. Підліткам доцільно оволодіти техніками збереження нейтральності, сприяння діалогу між сторонами конфлікту та допомоги у пошуку взаємоприйнятних рішень. Важливо створювати безпечний простір для обговорення складних питань і відновлення порушених комунікативних зв'язків, що сприятиме побудові довіри та взаєморозуміння.

Управління конфліктами в онлайн-середовищі є актуальним у сучасному цифровому світі. Підліткам варто освоїти стратегії запобігання та вирішення конфліктів у віртуальному просторі. Зокрема, важливо навчитися

розпізнавати потенційно конфліктні ситуації, уникати провокативної поведінки та конструктивно реагувати на агресію або тролінг. Розвиток цифрової емпатії та навичок деескалації конфліктів в онлайн-комунікації сприяє створенню більш безпечного і комфортного середовища для взаємодії.

На сьогодні культура спілкування та етикет є ключовими елементами соціального розвитку. Підліткам необхідно засвоїти основні правила етикету для різних комунікативних ситуацій – від неформального спілкування з однолітками до офіційної взаємодії з дорослими. Корисно практикувати ввічливі форми звертання, дотримуватися часових меж у спілкуванні, поважати особистий простір інших людей. Особливу увагу слід приділяти культурі онлайн-спілкування, включаючи дотримання норм та відповідального використання соціальних мереж.

Як наслідок, особлива увага повинна приділятися розвитку цифрової комунікативної компетентності. У сучасному інформаційному суспільстві підліткам необхідно навчитися ефективно та безпечно спілкуватися в онлайн-середовищі. Корисно розвивати навички критичного мислення при оцінці інформації в соціальних мережах, вміння захищати свою приватність та протистояти кібербулінгу. Важливо формувати розуміння особливостей онлайн-комунікації, її переваг та обмежень, а також здатність підтримувати баланс між віртуальним та реальним спілкуванням, де за таких умов рекомендується встановлювати чіткі межі у використанні цифрових засобів комунікації та дотримуватись принципів «цифрової гігієни».

Розвиток навичок критичного мислення є важливим елементом ефективного комунікативного процесу. Підліткам варто навчитися аналізувати інформацію з різних джерел, оцінювати її достовірність та релевантність, розпізнавати маніпуляції та упередження. Корисно формувати здатність до аргументованого висловлення своєї позиції, розрізнення фактів і думок, а також конструктивного сприйняття альтернативних точок зору.

Особливу увагу слід приділити медіаграмотності та критичному аналізу інформації в соціальних мережах.

Значущим компонентом є активна участь у різноманітних формах соціальної взаємодії. Підліткам рекомендується брати участь у групових проєктах, волонтерській діяльності, творчих гуртках та інших формах колективної активності. Така участь створює природні умови для практики комунікативних навичок, дозволяє експериментувати з різними стилями спілкування та отримувати зворотний зв'язок від оточення. Особливо важливим є залучення до діяльності, яка вимагає співпраці та взаємодії з різними людьми, що сприяє розвитку гнучкості у спілкуванні та здатності адаптуватися до різних комунікативних контекстів.

Як наслідок, залученість до групової взаємодії та командної роботи сприяє формуванню ефективної соціальної поведінки, тому підліткам також рекомендується брати активну участь у групових проєктах, де вони можуть випробувати себе у різних ролях. При цьому важливо розвивати навички ефективної комунікації в команді: формулювання своїх ідей, конструктивного обговорення різних точок зору, досягнення консенсусу та підтримання позитивної групової динаміки. Корисно практикувати різні форми групової взаємодії, такі як «мозковий штурм» або спільне прийняття рішень, що розвиває гнучкість у командній роботі.

Розвиток навичок фасилітації та модерації групових дискусій сприяє формуванню ефективної взаємодії в колективі. Підліткам корисно опанувати базові принципи управління груповою динамікою, зокрема ініціювання та підтримку конструктивних обговорень, забезпечення рівної участі всіх учасників, спрямування дискусій у продуктивне русло та досягнення конкретних результатів. Важливо створювати атмосферу довіри та відкритості, заохочувати активну участь і підтримувати баланс між різними точками зору.

Отже, надані практичні рекомендації щодо підтримки просоціальної мотивації спілкування для підлітків формують цілісну систему

психологічного впливу, спрямованого на розвиток комунікативної компетентності та соціальної адаптивності молоді особистості. Запропоновані напрями охоплюють широкий спектр комунікативних навичок – від базових аспектів міжособистісної взаємодії до складних форм соціальної комунікації, включаючи розвиток емоційного інтелекту, управління конфліктами та цифрової компетентності. Комплексне впровадження означених рекомендацій в змозі посприяти формуванню у підлітків стійкої просоціальної мотивації спілкування, що є фундаментальною основою їх успішної соціалізації та особистісного становлення в сучасному суспільстві.

ВИСНОВКИ

У даній кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне та емпіричне дослідження мотивації спілкування підлітків. Результати, отримані в ході дослідження, підтвердили досягнення поставленої мети, виконання визначених завдань і стали підґрунтям для формулювання таких висновків:

1. На основі вивчення наукової літератури за темою роботи здійснено теоретичний аналіз поняття мотивації та досліджено соціально-психологічні характеристики підлітків як вікової категорії. Виявлено, що при розгляді поняття мотивації та її місця в психічній організації життя людини, варто зазначити її складну, багатоаспектну природу як ключового феномену у формуванні поведінки, прийнятті рішень та досягненні цілей особистості. Різноманітність теоретичних підходів підкреслює її комплексну природу та багатогранність проявів. Мотивація постає динамічним процесом, що залежить від взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів, включаючи особистісні диспозиції та соціальне оточення. Таке розуміння мотивації як інтегральної частини «Я-концепції» особистості розкриває її глибинний зв'язок із самосвідомістю та самореалізацією, що відкриває широкі можливості для досліджень.

Узагальнюючи розгляд соціально-психологічних характеристик підлітків як вікової категорії, необхідно підкреслити, що такий критичний етап формування особистості характеризується комплексними змінами на фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях. Особливості підліткового віку визначаються взаємодією різноманітних факторів, серед яких ключову роль відіграють сімейне і соціальне оточення, освітнє середовище та індивідуальні психологічні особливості. Важливими аспектами розвитку є формування почуття дорослості, становлення ідентичності та гендерні відмінності, що впливають на формування мотиваційних патернів. Розуміння визначених взаємозв'язків є визначальним для розробки ефективних підходів до психологічної підтримки підлітків, що сприяє їх гармонійному розвитку.

2. Визначено психологічні особливості мотивації спілкування підлітків та проаналізовано методи і підходи до її вивчення у науковій літературі. З'ясовано, що психологічні особливості мотивації спілкування підлітків відображають динаміку їх особистісного становлення у комунікативній, інтерактивній та перцептивній сферах. Основними характеристиками мотиваційної структури спілкування виступають: переорієнтація від сімейного до однолітково-орієнтованого середовища, поєднання тенденцій розширення соціальних зв'язків та індивідуалізації відносин, емоційна залежність від оцінок референтної групи та гендерна специфіка комунікативних патернів. В умовах сучасного інформаційного суспільства такі особливості набувають нового значення, через доповнення традиційного спілкування віртуальною комунікацією.

Методологія дослідження мотивації спілкування підлітків ґрунтується на системі взаємопов'язаних підходів та методів, що базуються на міжнародних і національних етичних стандартах роботи з підлітковою аудиторією. Таке визначене дослідження передбачає комплексне застосування методів від класичного психологічного спостереження до сучасних проєктивних технік, що дозволяє охопити всі аспекти мотивації спілкування, за яких особливого значення набуває індивідуалізований підхід, дотримання принципів психологічної безпеки та анонімності.

3. Емпірично досліджено особливості мотивації спілкування підлітків та проаналізовано отримані результати, де визначене емпіричне дослідження реалізовувалося через комплексний методологічний підхід у чотири послідовні етапи: організаційний, діагностичний, аналітичний та узагальнюючий. Застосування валідних психодіагностичних методик дозволило отримати достовірні дані щодо загальної, ситуативної та поведінкової мотивації спілкування. Дотримання етичних норм, використання сучасних цифрових технологій та методів математичної статистики забезпечило формування надійної емпіричної бази.

Отримані результати емпіричного дослідження мотивації спілкування підлітків засвідчили наявність складної багаторівневої структури комунікативної мотивації, що охоплює загальну, ситуативну та поведінкову складові. Виявлені кореляційні взаємозв'язки між компонентами мотивації підтвердили ключову роль толерантності у формуванні ефективних комунікативних стратегій та впливу комунікативних схильностей на готовність до конструктивної соціальної взаємодії. Встановлена проблематика низької мотиваційної спрямованості та переважання інтолерантних тенденцій у спілкуванні підлітків обумовлює необхідність розробки спеціалізованих програм розвитку комунікативної компетентності з урахуванням комплексного характеру мотиваційної сфери особистості та стійких просоціальних патернів міжособистісної взаємодії.

4. Розроблено та обґрунтовано тренінгову програму розвитку просоціальної мотивації спілкування для підлітків, а також надано практичні рекомендації щодо її підтримки. Розроблена тренінгова програма ґрунтується на системному підході до розвитку просоціальної мотивації спілкування підлітків, враховуючи результати теоретичного та емпіричного дослідження. Структурована система занять забезпечує комплексний вплив на комунікативну компетентність через інтеграцію когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів. Групові дискусії, рольові ігри та практичні вправи сприяють формуванню конструктивних патернів взаємодії та розвитку толерантності. Гнучкість реалізації програми в аудиторному та дистанційному форматах із визначеними критеріями оцінювання створює основу для досягнення запланованих результатів.

Практичні рекомендації щодо підтримки просоціальної мотивації спілкування підлітків формують цілісну систему психологічного впливу на розвиток їх комунікативної компетентності. Запропоновані напрями охоплюють спектр навичок від базової міжособистісної взаємодії до складних форм соціальної комунікації, включаючи емоційний інтелект, управління конфліктами та цифрову компетентність. Комплексне

впровадження рекомендацій сприятиме формуванню стійкої просоціальної мотивації спілкування як основи успішної соціалізації та особистісного становлення підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андроннікова К. А., Луценко, О. Л. Нормативно-правові документи України, що регламентують працю психолога у різних сферах практичної діяльності: навчально-методичний посібник. Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 68 с.
2. Арабаджи Ю. І., Дашко І. М. Психологічні особливості мотивації трудової діяльності. Ефективна економіка, 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2951> (дата звернення: 01.10.2024).
3. Артюхіна Н., Пуленко О. Вплив значущих осіб на розвиток й формування емоційно-поведінкових особливостей підлітків. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки, 2018. Вип. 3. С. 10–18.
4. Багрій В. В., Титла І. М. Взаємозв'язок соціального статусу і мотиваційної сфери особистості. Молодий вчений, 2020. № 3 (79). С. 337–340.
5. Білоусова Л. І., Колесник О. О. Компоненти етики спілкування підлітків у мережі інтернет. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород: Говерла, 2014. Вип. 34. С. 35–38.
6. Бойбіна Ю. В., Гончарова С. В. Обліково-звітна документація шкільного психолога. Харків: Видавнича група «Основа», 2009. 216 с. URL: https://viphumanconsciousness.blogspot.com/p/blog-page_11.html (дата звернення: 28.10.2024).
7. Бровченко А. К. Особливості роботи шкільного психолога з педагогами та керівництвом школи. Професійні орієнтири: Шкільному психологу. Усе для роботи. К.: Видавництво «Основа». №5 (53), 2013. С. 2-6.
8. Гельбак А. М. Становлення підлітка в динамічно змінному суспільстві: науково-методичний посібник. Кіровоград: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2014. 68 с.
9. Горбенко Ю. Л. Образ світу в структурі мотиваційної сфери особистості. Психологія і особистість, 2015. № 2 (8). Ч. 2. С. 33–47.

10. Гоцуцова Ю., Харченко К. Гендерні особливості спілкування підлітків. Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: тези доповідей Міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспір. у 2 ч. Ч. 1 / редкол. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та ін. Харків: НТУ «ХП», 2013. С. 181–183.
11. Гридковець Л. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навчальний посібник. К., 2018. Т. 3. 236 с.
12. Дудар О. В., Величко В. М. Проблема міжособистісного спілкування підлітків. Молодий вчений, 2018. № 12 (64). С. 387–390.
13. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
14. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс : навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
15. Етичний кодекс психолога : I Установчий з'їзд Товариства психологів України від 20.12.1990. URL: https://web.znu.edu.ua/psychologicalservice/docs/normatyvni_dokumenty/etichnij-kodeks-psikhologa.pdf (дата звернення: 28.10.2024).
16. Євдокимова Н. О., Тимців М. М. Вплив тривожності старшокласників на оцінку ними якості їх життя. Актуальні проблеми психології, 2015. Т. 7. Вип. 38. С. 189–199.
17. Журавель Т., Іванюк І., Лехолетова М., Лютий В. та ін. Профілактика деструктивної поведінки підлітків / за ред. Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Видавництво ФОП Буря О.Д., 2022. 144 с.
18. Загальна декларація прав людини : Генеральна Асамблея ООН від 10.12.1948. URL: <https://lawyersunion.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Deklaratsiya-prav-lyudyny.pdf> (дата звернення: 28.10.2024).
19. Зайцева О. О. Змістова модель мотиваційних чинників розвитку метакогнітивної активності студентів. Теорія і практика сучасної психології, 2018. № 6. С. 120–124.

20. Іванова О. Л., Пінчук І. Я., Хаустова О. О. та ін. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають / перебували у зоні збройного конфлікту : Додаток до листа Мінсоцполітики від 25.09.14 № 48/56/235-Підготовлено в межах виконання Проєкту «Підтримка реформи соціального сектору в Україні», який впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні/ URL: <https://www.mvk.if.ua/cssm/29453> (дата звернення: 28.10.2024).

21. Калініченко А. В. Мотивація та мотиваційний процес : сутність та поняття. Вісник економіки транспорту і промисловості, 2013. № 42. С. 417–420.

22. Кісіль З. Р., Швець Д. В. Мотивація діяльності людини : навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях. Одеса: Видавництво ОДУВС, 2023. 154 с.

23. Ковальчук З. Я. Вплив соціально-психологічних чинників на самореалізацію особистості в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Теоретичні і прикладні проблеми психології : збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. № 3 (50). Т. 2. С. 41–52.

24. Конспект лекцій з курсу «Теорія мотивації» / уклад. О. В. Прокопенко. Суми: Вид-во СумДУ, 2006. 171 с.

25. Косташ В. Психологічні особливості комунікативних здібностей підлітків. Магістерський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2018. Вип. 29. С. 113–115.

26. Красногорова І. Б. Формування мотивів учіння студентів у процесі викладання англійської мови: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1999. 20 с.

27. Лавренчук Т. Особливості розвитку креативності дітей підліткового віку. Креативність особистості як фактор інноваційного

розвитку суспільства : збірник наукових праць / за ред. доц. В. В. Павленко. Житомир, 2018. С. 97–101.

28. Литвиненко І. С., Прасол, Д. В. Проективні малюнкові методики : методичний посібник. Миколаїв: Вид-во «Арнекс», 2015. 160 с.

29. Маркова М. В., Піонтовська О. В., Соловійова А. Г. Медико-психологічна допомога дітям-вимушеним переселенцям: концептуальні засади психологічної підтримки, реадaptaції та соціалізації. Український вісник психоневрології, 2018. Т. 26. Вип. 2 (95). С. 62-67.

30. Маценко Л. М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. Київ: ЦП «Компринт», 2019. 319 с.

31. Методика діагностики комунікативних і організаторських схильностей (КОС-2) В. Синявського, Б. Федоришина – Центр розвитку кар'єри та непереривної освіти. URL: https://career.vntu.edu.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=736:test-otsinka-komunikabelnosti-ta-orhanizatorskykh-zdibnostei-z-kliuchem&catid=41&Itemid=967 (дата звернення: 28.10.2024).

32. Мирончук Н. М. Культура міжособистісних взаємин старших підлітків: теоретичні й методичні основи формування : монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 184 с.

33. Мирончук Н. М. Самомотивація як складова самоорганізації викладача у професійній діяльності. Проблеми освіти : зб. наук. праць / ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. Вип. 88 Ч. 2. С. 65–74.

34. Міхеєва Л. В. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2005. 20 с.

35. Мойсеєва О. Є. Агресія підлітків: причини виникнення та можливості психокорекції. Юридична психологія, 2015. № 1. С. 139-148.

36. Москальова А. С. Методи психодіагностики в навчально-виховному процесі : навчальний посібник. ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України. К., 2014. 360 с.

37. Наконечна М. М. Особливості усвідомлення інтерсуб'єктних проявів особистості. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень – 2017: Тези І міжнародної науково-практичної конференції. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 290–292.

38. Немеш О. М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту: монографія. Київ: Слово, 2017. 391 с.

39. П'янківська Л. Мотивація особистості у нейробіологічному спектрі дослідження. Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій: збірник наукових праць / за заг. ред. Л. В. Помиткіної, О. П. Хохліної, Л. С. Яковицької. Київ: МВЦ «Медінформ», 2023. С. 112–117.

40. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. Вид. 2-е, стер. Київ: Кондор, 2015. 469 с.

41. Павленко В. В. Особливості розвитку креативності дітей підліткового віку. Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика : збірник наукових праць / за заг. редакцією проф. Вітвицької С. С., доц. Колесник Н. Є. Житомир: ФОП Левковець, 2017. У 2-х ч. Ч. 1. С. 89–94.

42. Павленко Т. В. Особистісні чинники розвитку комунікативних властивостей підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2020. 249 с.

43. Панок В. Г., Чаплак Я. В., Андрєєва Я. Ф. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультування : навчальний посібник / за заг. ред. В. Г. Панка, І. М. Зварича. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 384 с.

44. Підлітковий вік – запитання і відповіді. Інформаційна онлайн-платформа «Центр Знань» (Knowledge Center) з ініціативи та за підтримки Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в співпраці з МБФ «СНІД Фонд Схід-Захід» (AIDS Foundation East-West – AFEW-Україна) на базі ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка». URL:

https://knowledge.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/Підлітковий_вік_teenagers_UA.pdf (дата звернення: 01.10.2024).

45. Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15.04.2008 № 199. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0577-08#Text> (дата звернення: 28.10.2024).

46. Психологічний словник /авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова / за ред. Н. А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. 27 с.

47. Пугачов Д. Л. Комунікативні аспекти формування образу «Я» підлітків у віртуальному комп'ютерному світі. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Педагогіка, 2016. Т. 270. Вип. 258. С. 122–127.

48. Сватенкова Т. І. Професійна діяльність психолога: тимчасові дитячі та підліткові групи : навчальний посібник для студентів навчальних закладів III–IV рівнів акредитації для спеціальності «Психологія». Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 247 с.

49. Сергєєва Н. В. Теоретичні засади супроводу позитивного спілкування підлітків із сімей вимушених переселенців. Інноватика у вихованні, 2018. Вип. 8. С. 212–220.

50. Сердюк Л. З. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації, 2012. № 2. С. 311–317.

51. Сивогракова З. А., Алексеєнко Н. В. Психологія конфліктів. Соціально-психологічний вимір управління конфліктами : конспект лекції. Харків: УкрДУЗТ, 2020. 52 с.

52. Тест-опитувальник мотивації досягнення А. Меграбяна – Журнал інтелектуальної еліти «Персонал». URL: <http://personal.in.ua/article.php?ida=470> (дата звернення: 22.11.2024).

53. Тищенко Н. І., Піроцький Б. Ю. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення. Молодий вчений, 2014. № 10 (13). С. 124-126.
54. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психологопедагогічного супроводу : монографія. Кривий Ріг, 2014. 312 с.
55. Устименко О. О. Особливості формування комунікативної культури підлітків. Педагогіка. Методичні матеріали. 2020. URL: <https://naurok.com.ua/osoblivosti-formuvannya-komunikativno-kulturi-pidlitkiv-148166.html> (дата звернення: 25.09.2024).
56. Харченко Н. Підлітки: від дитинства до дорослості. Шкільний світ, 2018. №18 (794). С. 13–18.
57. Човган Р., Соя М., Презлята Г. Підлітковий вік як найсприятливіший період соціалізації особистості засобами фізичної культури. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, 2011. № 3. С. 15–19.
58. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
59. Шевенко А. М. Методичне забезпечення відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю / метод. реком. К.: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2016. 157 с.
60. Шопша О. Л. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Психологічний спецпрактикум по спецкурсам». К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010. 28 с.
61. Юдіна Н. О. Особливості мотивації спілкування підлітків. Психологічні координати розвитку особистості: реалії і перспективи : збірник наук. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. Полтава, 2020. С. 191–192.

62. Яновська Т. А. Особливості самоставлення підлітків позбавлених батьківського піклування. *Психологія і особистість*, 2017. № 2 (12). С. 71–79.
63. Яцина О. Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Перспективи та інновації науки*. Серія: «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина». К.: Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління», 2022. № 7 (25), С. 554-567.
64. Яцюк М. В. Особливості мотивації навчальної діяльності майбутніх фахівців. *Психологічні перспективи*, 2019. Вип. 34. С. 132–144.
65. Freud S., van Haute P. *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*. V&R Unipress, 2015. P. 205–215.
66. Maksimenko S. Psychological potential of personal self-realization. *Social welfare: Interdisciplinary approach*, 2016. Vol. 1(6). P. 92–100.
67. Maslow A. H. *Theory Z. The farther reaches of human nature*. New York: Arkana. Reprinted from *Journal of Transpersonal Psychology*, 1969, Vol. 1 (2). P. 31-47.
68. Pulasinghage C. Employee Motivation: What Factors Motivate Employees to Work in Nongovernmental Organizations (NGO) in Sri Lanka: A Study According to Maslow's Hierarchy of Needs Model. *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 2010. №. 4 (5). P. 197–212.

ДОДАТКИ

Додаток А

«Методика діагностики комунікативної установки» (В. Бойко)

Опитувальник призначений для діагностики негативної комунікативної установки, яка визначається на основі відповідей на низку суджень. Тест оцінює вираженість характеристик (завуальована жорстокість, відкрита жорстокість, обґрунтований негативізм, буркотіння та негативний особистий досвід спілкування), до яких необхідно висловити своє ставлення.

Обробка результатів.

Для розрахунку показника негативної комунікативної установки необхідно прорахувати отриманий сумарний бал. Чим більше балів, тим виразніше виражена визначена характеристика. Ознаки негативної установки наступні:

1. Завуальована жорстокість у відносинах людей, у судженнях про них. Про завуальовану жорстокість у відношенні до людей свідчать наступні варіанти відповідей (у дужках вказується кількість балів, що нараховуються за відповідний варіант): 1 – так (3), 6 – так (3), 11 – так (7), 16 – ні (3), 21 – ні (4). Максимально можна набрати – 20 балів. Чим більше балів, тим виразніше виражена завуальована жорстокість щодо людей.

2. Відкрита жорстокість у відносинах людей. Особистість не приховує і не пом'якшує свої негативні оцінки та переживання щодо більшості оточуючих: висновки про них різкі, однозначні та зроблені, можливо, назавжди. Про відкриту жорстокість слід судити з таких питань з опитувальника: 2 – так (9), 7 – так (8), 12 – так (10), 17 – так (10), 22 – так (8). Максимальна кількість балів – 45.

3. Обґрунтований негативізм у судженнях людей. Такий виявляється у об'єктивно зумовлених негативних висновків про деякі типи людей та окремі сторони взаємодії. Обґрунтований негативізм виявляється у таких питаннях і випадках відповідей: 3 – так (1), 8 – так (1), 13 – ні (1), 18 – так (1), 23 – так (1). Максимальна кількість балів – 5.

4. Буркотіння, тобто схильність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів у сфері взаємовідносин з партнерами та у спостереженні за соціальною дійсністю. Про наявність такого компонента в негативній установці свідчать такі питання з опитувальника: 4 – так (2), 9 – так (2), 14 – так (2), 19 – так (2), 24 – так (2). Максимальна кількість балів – 10.

5. Негативний особистий досвід спілкування з оточуючими. Цей компонент установки показує, якою мірою вам щастило в житті на найближче коло знайомих і партнерів по спільній діяльності (у попередніх показниках оцінювалися скоріш загальні ситуації). Про негативний особистий досвід контактів свідчать питання: 5 – так (5), 10 – так (5), 15 – так (5), 20 – так (4), 25 – так (1). Максимальна кількість балів – 20.

Показники	Максимум балів	Отримані бали
Завуальована жорстокість	20	
Відкрита жорстокість	45	
Обґрунтований негативізм	5	
Буркотіння	10	
Негативний досвід спілкування	20	
Усього:	100	

Інтерпретація.

Відповідно досліджувані, які отримали:

- від 0 до 33 балів, мають толерантний рівень загальної комунікативної установки;
- від 34 до 66 балів – середній рівень загальної комунікативної установки (якщо бал вище – 33, це свідчить про наявність вираженої негативної комунікативної установки);
- від 67 до 100 балів – інтолерантний рівень загальної комунікативної установки.

Інструкція. Вам потрібно прочитати кожне із запропонованих нижче суджень і відповісти «Так» або «Ні», погоджуючись або не погоджуючись з ними. Будьте уважні й щирі (результати тесту будуть використовуватися тільки для наукових цілей і дається повна гарантія про нерозголошення отриманих даних).

Тест опитувальника:

1. Мій принцип в стосунках з людьми: довіряй, але перевіряй.
2. Краще думати про людину погано і помилитися, аніж навпаки (думати добре і помилитися).
3. Високопосадовці, як правило, спритні люди і хитруни.
4. Сучасна молодь розучилася переживати глибоке почуття любові.
5. З роками я став більш потайним(ою), тому що часто доводилося страждати через свою довірливість.
6. Практично у будь-якому колективі зустрічаються заздрість або підсиджування.
7. Більшості людей бракує співчуття до інших.
8. Більшість працівників на підприємствах і в установах намагаються прибрати до рук все, що погано лежить.
9. Переважна частина підлітків сьогодні вихована гірше, ніж будь-коли.
10. У моєму житті часто зустрічалися цинічні люди.
11. Буває так: робиш добро людям, а потім шкодуєш про це, тому що вони платять невдячністю.

12. Добро має бути з кулаками.
13. З нашим народом можна побудувати щасливе суспільство в недалекому майбутньому.
14. Нерозумних навколо себе бачиш частіше, ніж розумних.
15. Більшість людей, з якими доводиться мати ділові стосунки, розігрують з себе порядних, але по суті вони інші.
16. Я дуже довірлива людина.
17. Мають рацію ті, хто вважає: потрібно більше боятися людей, а не звірів.
18. Милосердя в нашому суспільстві в найближчому майбутньому залишиться ілюзією.
19. Наша дійсність робить людину стандартною, безликою.
20. Вихованість в моєму оточенні (на роботі) – рідкісна якість.
21. Практично я завжди зупиняюся, щоб дати на прохання перехожого жетон для метро в обмін на гроші.
22. Більшість людей підуть на аморальні вчинки заради особистих інтересів.
23. Люди, як правило, безініціативні в роботі.
24. Літні люди у більшості показують свою озлобленість кожному.
25. Більшість людей на роботі люблять попліткувати один про одного.

Додаток Б

«Шкала мотивації досягнень»

(А. Махребіан, модифікація М. Магомед-Емінова)

Тест-опитувальник для вимірювання мотивації досягнення призначений для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі. При цьому оцінюється, який з цих двох мотивів у випробуваного домінує. Методика застосовується для дослідницьких цілей при діагностиці мотивації досягнення. Тест являє собою опитувальник, що має дві форми: чоловічу (форма А) і жіночу (форма Б).

Обробка результатів.

По кожній з шкал підраховується сумарний бал. Використовується наступна процедура. Відповідям випробуваного на прямі (відмічені знаком «+» у ключі) зворотні (відмічені знаком «-» у ключі) пункти опитувальника приписуються бали на основі наступних співвідношень:

Ключ до чоловічої форми: + 1, -2, + 3, -4, + 5, -6, + 7, + 8, -9, + 10, -11, -12, + 13, + 14, -15, -16, + 17, -18, + 19, -20, + 21, -22, -23, + 24, -25, -26, -27, + 28, -29, -30, + 31, -32.

Ключ до жіночої форми: + 1, + 2, -3, + 4, -5, -6, + 7, + 8, -9, + 10, -11, -12, -13, + 14, -15, -16, + 17, -18, + 19, -20, + 21, -22, + 23, -24, -25, + 26, -27, + 28, -29, -30.

Далі визначається сума балів, набраних випробовуваним по всьому опитувальнику. При груповому обстеженні. Бали усієї вибірки випробовуваних, що беруть участь в експерименті, ранжують і виділяють дві контрастні групи: верхні 27% вибірки характеризуються мотив прагнення до успіху, а нижні 27% – мотивом уникнення невдачі.

Інтерпретація.

На основі підрахунку сумарного балу визначають, яка мотиваційна тенденція домінує у випробуваного:

- якщо ця сума виявилася в інтервалі від 165 до 210, то роблять висновок про те, що в мотивації досягнення успіхів у даного випробовуваного домінує прагнення до успіху;
- якщо сума балів виявилася в межах від 76 до 164, то роблять висновок про домінування прагнення уникати невдачі;
- якщо сума балів виявилася в межах від 30 до 75, то ніякого певного висновку про домінування один над одним мотивації досягнення успіхів або уникнення невдач зробити не можна.

Інструкція. Тест складається з низки тверджень, що стосуються сторін характеру, а також думок і почуттів з приводу деяких життєвих ситуацій. Щоб оцінити ступінь вашої згоди або незгоди з кожним із тверджень, використовуйте наступну шкалу оцінювання:

- + 3 – повністю згоден;
- + 2 – згоден;
- + 1 – скоріше згоден, ніж не згоден;
- 0 – нейтральний;
- 1 – скоріше не згоден, ніж згоден;
- 2 – не згоден;
- 3 – повністю не згоден.

Прочитайте твердження тесту та оцініть ступінь своєї згоди (або незгоди). При цьому на бланку для відповідей проти номера твердження поставте цифру, яка відповідає ступеню Вашої згоди (+3, +2, +1, 0, -1, -2, -3). Давайте ту відповідь, який першим приходить Вам в голову. Не витрачайте часу на його обдумування.

При обробці результатів проводиться підрахунок балів за певною системою, а не аналіз змісту окремих відповідей (результати тесту будуть використовуватися тільки для наукових цілей і дається повна гарантія про нерозголошення отриманих даних).

Тест опитувальника (форма А):

1. Я більше думаю, як одержати хорошу оцінку, ніж боюся одержати погану.
2. Коли я повинен виконати складне, незнайоме мені завдання, то волів би зробити його разом з кимсь, ніж працювати самотужки.
3. Я частіше беруся за важкі завдання, навіть якщо не впевнений, що зможу їх вирішити, ніж за легкі, у рішенні яких сумніваюся.
4. Мене більше приваблює справа, що не вимагає напруження і в успіху якої я упевнений, ніж важка справа, у якій можливі несподіванки.
5. Якби мені щось не вдавалося, я б швидше доклав усіх зусиль, щоб з цим впоратися, ніж взявся б за те, що мені може вдатись добре.
6. Я надаю перевагу роботі, у якій мої функції чітко визначені і зарплата вища від середньої, перед роботою із середньою зарплатою, у якій я повинен сам визначати свою роль.
7. Я витрачаю більше часу на читання спеціальної літератури, ніж художньої.
8. Я б віддав перевагу важливій справі, хоча ймовірність невдачі в ній дорівнює 50%, перед справою досить важливою, але не важкою.
9. Я швидше вивчу розважальні ігри, відомі більшості людей, ніж маловідомі ігри, що вимагають майстерності.

10. Для мене дуже важливо робити свою роботу якнайкраще, навіть якщо через це в мене виникають суперечки з товаришами.
11. Якби я мав намір грати в карти, то швидше зіграв би в розважальну гру, ніж у важку, що потребує міркувань.
12. Я віддаю перевагу змаганням, де я сильніший від інших, перед тими, де всі учасники мають однакові можливості.
13. У вільний від роботи час я опаную техніку якоїсь гри швидше для розвитку свого уміння, ніж для відпочинку і розваг.
14. Я швидше волію зробити якусь справу так, як я вважаю за потрібне, нехай навіть із 50-відсотковим ризиком помилитися, ніж робити її так, як мені радять інші.
15. Якби мені довелося вибирати, то я швидше вибрав би роботу, у якій початкова зарплата становитиме 1500 грн. буде такою невизначений час, ніж роботу, у якій початкова зарплата дорівнює 750 грн. і є гарантія, що не пізніше ніж через 5 років я одержуватиму 5000 грн.
16. Я швидше волію грати у команді, ніж змагатися віч-на-віч.
17. Я волію працювати самовіддано, поки не матиму цілковитого задоволення від здобутого результату, ніж прагнути закінчити справу якомога швидше і з меншими зусиллями.
18. На іспиті я б віддав перевагу конкретним питанням, що вимагають висловлення власної думки.
19. Я швидше оберу справу, у якій існує імовірність невдачі, але є й можливість досягти більшого, ніж таку, у якій моє становище не погіршиться, проте й істотно не поліпшиться.
20. Після успішної відповіді на іспиті я швидше полегшено зітхну («пронесло!»), ніж втішатимусь хорошою оцінкою.
21. Якби я міг повернутися до якоїсь незавершеної справи, то швидше б взявся до важкої, ніж до легкої.
22. У виконанні контрольного завдання я більше турбуюся про те, як би не допустити якоїсь помилки, ніж думаю про те, як правильно його вирішити.
23. Якщо в мене щось не виходить, я краще звернуся до когось за допомогою, ніж сам продовжуватиму шукати вихід.
24. Після невдачі я стаю більш зібраним й енергійним, ніж втрачаю бажання продовжувати свою справу.
25. Якщо є сумнів в успіху якоїсь справи, то я швидше не ризикуватиму, ніж все-таки візьму в ньому активну участь.
26. Коли я беруся за важку справу, я більше побоююся, що не впораюся з нею, ніж сподіваюся, що все вдасться.
27. Я працюю ефективніше під чиймсь керівництвом, ніж коли особисто відповідаю за свою роботу.
28. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, ніж те, в успіху якого я впевнений.
29. Я працюю продуктивніше над завданням, коли мені конкретно вказують, що і як виконувати, ніж тоді, коли мені описують проблему загалом.
30. Якби я успішно вирішив якесь завдання, то з великим задоволенням взявся б ще раз вирішити щось схоже, ніж щось іншого типу.
31. Коли потрібно змагатися, у мене швидше виникає інтерес і азарт, ніж тривога і занепокоєння.
32. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, ніж намагаюся їх реально здійснити.

Тест опитувальника (форма Б):

1. Я більше думаю про одержання гарної оцінки, ніж побоююся одержати погану.
2. Я частіше беруся за важкі завдання, навіть якщо не впевнена, що зможу їх вирішити, ніж за легкі, які знаю, як вирішувати.
3. Мене більше приваблює справа, що не вимагає напруження й в успіху якої я впевнена, ніж важка справа, у якій можливі несподіванки.
4. Якби мені щось не вдавалося, я б швидше доклала усіх зусиль, щоб з цим впоратися, ніж взялася б за те, що в мене може добре вийти.
5. Я віддаю перевагу роботі, у якій мої функції чітко визначені і зарплата вища від середньої, перед роботою із середньою зарплатою, у якій я повинна сама визначати свою роль.
6. Я більше боюся зазнати невдачі, ніж сподіваюсь на успіх.
7. Я віддаю перевагу науково-популярній літературі перед літературою розважального жанру.

8. Я б віддала перевагу важливій справі, хоча ймовірність невдачі в ній дорівнює 50%, перед справою досить важливою, але не важкою.
9. Я швидше вивчу розважальні ігри, відомі більшості людей, ніж маловідомі ігри, що вимагають майстерності.
10. Для мене дуже важливо робити свою роботу якнайкраще, навіть якщо через це в мене виникають суперечки з товаришами.
11. Після успішної відповіді на іспиті я швидше полегшено зітхну, що «пронесло», ніж втішатимусь гарною оцінкою.
12. Якби я мала намір грати в карти, то я швидше зіграла б у розважальну гру, ніж у таку, що потребує міркувань.
13. Я віддаю перевагу змаганням, де я сильніша від інших, перед тими, де всі учасники мають однакові можливості.
14. Після невдачі я стаю більш зібраною й енергійною, ніж втрачаю бажання продовжувати справу.
15. Невдачі отруюють моє життя більше, ніж успіхи приносять радості.
16. У нових невідомих ситуаціях я швидше хвилююсь і непокоюсь, ніж цікавлюсь.
17. Я швидше спробую приготувати нову цікаву страву, хоча вона може погано вийти, ніж готуватиму звичну, котра зазвичай добре виходила.
18. Я швидше займусь чимось приємним і необтяжливим, ніж виконуватиму щось, на мою думку, що вартісне, але не дуже захоплююче.
19. Я швидше витрачу увесь свій час на здійснення однієї справи, замість того, щоб виконати швидко за цей самий час дві-три інші.
20. Якщо я занедужала і змушена залишитися дома, то використовую час швидше для того, щоб розслабитися і відпочити, ніж щоб читати і працювати.
21. Якби я жила з кількома дівчатами в одній кімнаті, і ми вирішили б влаштувати вечірку, то я зволіла б сама організувати її, ніж допустила б, щоб це зробила інша.
22. Якщо в мене щось не виходить, я краще звернуся до когось за допомогою, ніж сама продовжуватиму шукати вихід.
23. Якщо потрібно змагатися, у мене швидше виникає інтерес і азарт, ніж тривога і занепокоєння.
24. Коли я беруся за важке діло, я швидше побоююся, що не впораюся з ним, ніж сподіваюся, що воно вийде.
25. Я працюю ефективніше під чийось керівництвом, ніж тоді, коли я особисто відповідаю за свою роботу.
26. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, ніж те, в успіху якого я впевнена.
27. Якби я успішно вирішила якесь завдання, то з великим задоволенням взялася б ще раз вирішити щось схоже, ніж щось іншого типу.
28. Я працюю продуктивніше над завданням, коли переді мною ставлять його лише загалом, ніж тоді, коли мені конкретно вказують, що і як виконувати.
29. Якщо у виконанні важливої справи я припускаюся помилки, то частіше розгублююсь і впадаю у відчай, замість того, щоб швидко опанувати себе і спробувати виправити становище.
30. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, ніж намагаюся їх реально здійснити.

Додаток В

«Методика діагностики комунікативних і організаторських схильностей (КОС-2)» (В. Синявський, Б. Федоришин)

Опитувальник призначений для оцінки рівня розвитку комунікативних та організаторських схильностей особистості. Тест являє собою опитувальник, що складається з питань, спрямованих на вивчення особливостей поведінки особистості в різних комунікативних та організаторських ситуаціях.

Обробка результатів.

Підраховуються бали окремо за комунікативними та організаторськими схильностями за допомогою ключа. За кожну відповідь «Так» або «Ні» для висловлювань, які збігаються із зазначеними в ключі окремо за відповідними схильностям, приписується один бал.. Максимальна кількість балів окремо по кожному параметру – 20. Ключ до тесту:

Комунікативні схильності визначають ключові відповіді на наступні питання:
(+) Так: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37; (–) Ні: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39.

Організаторські схильності визначають ключові відповіді на наступні питання:
(+) Так: 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38; (–) Ні: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40.

Інтерпретація.

Виділяють п'ять рівнів комунікативних і організаторських схильностей:

- сума балів 1-4 – рівень дуже низький;
- сума балів 5-8 – рівень низький;
- сума балів 9-12 – рівень середній;
- сума балів 13-16 – рівень високий;
- сума балів 17-20 – рівень найвищий.

Детальна характеристика рівнів:

1-4 бали – низький рівень прояву комунікативних і організаторських схильностей.

5-8 балів – рівень нижче середнього прояву комунікативних і організаторських схильностей; такі люди не прагнуть до спілкування, почуваються скучно в новій компанії, колективі, віддають перевагу проводити час наодинці, обмежують свої знайомства, відчують труднощі у встановленні контактів з людьми і виступаючи перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, важко переживають образи, не проявляють ініціативи в громадській діяльності, у багатьох справах уникають прийняття самостійних рішень.

9-12 балів – середній рівень прояву комунікативних та організаторських схильностей; такі люди прагнуть до контактів з іншими, відстоюють своє, однак потенціал їх схильностей не відрізняється високою стійкістю.

13-16 балів – високий рівень прояву комунікативних та організаторських схильностей; такі люди не губляться у нових обставинах, швидко знаходять друзів, прагнуть розширити коло своїх знайомих, допомагають близьким і друзям, проявляють ініціативу в спілкуванні, здатні приймати рішення в складних, нестандартних ситуаціях.

17-20 балів – найвищий рівень комунікативних та організаторських схильностей; у таких людей сформована потреба в комунікативній і організаторській діяльності, вони швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поведуть себе у новому колективі, ініціативні, приймають самостійні рішення, відстоюють свою думку, люблять організовувати різні ігри, заходи, наполегливі та натхненні у діяльності.

Інструкція.

Методика визначення комунікативних і організаторських схильностей містить 40 питань. На кожне питання слід відповісти «Так» або «Ні». Якщо вам важко у виборі відповіді, необхідно все-таки обрати між двома альтернативами.

Тест опитувальника:

1. Чи є у вас прагнення до вивчення людей і знайомств з різними людьми?
2. Чи подобається вам займатися громадською роботою?
3. Чи довго вас турбує почуття образи, завданої вам ким-небудь з ваших товаришів?
4. Чи завжди вам важко орієнтуватися в критичній ситуації?
5. Чи багато у вас друзів, з якими ви постійно спілкуєтесь?
6. Чи часто вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними вашої думки?
7. Чи вірно, що вам приємніше і простіше проводити час за книгами або за яким-небудь іншим заняттям, ніж з людьми?
8. Якщо виникли перешкоди у здійсненні ваших намірів, чи легко вам відмовитися від своїх намірів?
9. Чи легко ви встановлюєте контакти з людьми, які старші за вас за віком?
10. Чи любите ви придумувати або організовувати зі своїми товаришами різні ігри та розваги?

11. Чи важко вам включатися в нові для вас компанії (колективи)?
12. Чи часто ви відкладаєте на потім справи, які потрібно виконати сьогодні?
13. Чи легко вам вдається встановлювати контакти та спілкуватися з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете ви домогтися того, щоб ваші товариші діяли відповідно до вашої думки?
15. Чи важко ви освоюєтеся в новому колективі?
16. Чи правда, що у вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?
17. Чи прагнете ви при нагоді познайомитися і поговорити з новою людиною?
18. Чи часто при вирішенні важливих справ ви приймаєте ініціативу на себе?
19. Чи дратують вас навколишні люди та чи хочеться вам побути на самоті?
20. Чи правда, що ви погано орієнтуєтеся в незнайомій для вас обстановці?
21. Чи подобається вам постійно знаходитися серед людей?
22. Чи виникає у вас роздратування, якщо вам не вдається закінчити розпочату справу?
23. Чи відчуваєте ви незадоволення, якщо доводиться проявити ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
24. Чи правда, що ви втомлюєтеся від частого спілкування з товаришами?
25. Чи любите ви брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, які зачіпають інтереси ваших товаришів?
27. Чи правда, що ви відчуваєте себе невпевнено серед незнайомих людей?
28. Чи правда, що ви рідко прагнете довести свою правоту?
29. Чи вважаєте ви, що вам не становить особливих труднощів внести пожвавлення в малознайому групу?
30. Чи приймаєте ви участь у громадській роботі в школі (у навчальному закладі, на виробництві)?
31. Чи прагнете ви обмежити коло своїх знайомих?
32. Чи вірно, що ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо воно не відразу було прийнято товаришами?
33. Чи відчуваєте ви себе невимушено, потрапивши в незнайомий колектив?
34. Чи охоче ви приступаєте до організації різних заходів для своїх товаришів?
35. Чи правда, що ви не відчуваєте себе досить упевненим і спокійним, коли доводиться говорити що-небудь великій групі людей?
36. Чи часто ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
37. Чи правда, що у вас багато друзів?
38. Чи часто ви опиняєтеся в центрі уваги своїх товаришів?
39. Чи часто ви стривожені і відчуваєте незручність при спілкуванні з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що ви не дуже впевнено почуваєте себе в оточенні великої групи своїх товаришів?

Інструкція (адапована для виявлення комунікативних схильностей).

Опитувальник визначення комунікативних схильностей містить 20 питань. На кожне питання слід відповісти «Так» або «Ні». Якщо вам важко у виборі відповіді, необхідно все-таки обрати між двома альтернативами (результати тесту будуть використовуватися тільки для наукових цілей і дається повна гарантія про нерозголошення отриманих даних.)

Тест опитувальника

(адапований для виявлення комунікативних схильностей):

1. Чи є у вас прагнення до вивчення людей і знайомств з різними людьми?
2. Чи довго вас турбує почуття образи, завданої вам ким-небудь з ваших товаришів?
3. Чи багато у вас друзів, з якими ви постійно спілкуєтеся?

4. Чи вірно, що вам приємніше і простіше проводити час за книгами або за яким-небудь іншим заняттям, ніж з людьми?
5. Чи легко ви встановлюєте контакти з людьми, які старші за вас за віком?
6. Чи важко вам включатися в нові для вас компанії (колективи)?
7. Чи легко вам вдається встановлювати контакти та спілкуватися з незнайомими людьми?
8. Чи важко ви освоюєтеся в новому колективі?
9. Чи прагнете ви при нагоді познайомитися і поговорити з новою людиною?
10. Чи дратують вас навколишні люди та чи хочеться вам побути на самоті?
11. Чи подобається вам постійно знаходитися серед людей?
12. Чи відчуваєте ви незадоволення, якщо доводиться проявити ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
13. Чи любите ви брати участь у колективних іграх?
14. Чи правда, що ви відчуваєте себе невпевнено серед незнайомих людей?
15. Чи вважаєте ви, що вам не становить особливих труднощів внести пожвавлення в малознайому групу?
16. Чи прагнете ви обмежити коло своїх знайомих?
17. Чи відчуваєте ви себе невимушено, потрапивши в незнайомий колектив?
18. Чи правда, що ви не відчуваєте себе досить упевненим і спокійним, коли доводиться говорити що-небудь великій групі людей?
19. Чи правда, що у вас багато друзів?
20. Чи часто ви стривожені і відчуваєте незручність при спілкуванні з малознайомими людьми?

Інтерпретація (в адаптації).

- сума балів 1-7 – рівень низький;
- сума балів 8-13 – рівень середній;
- сума балів 14-20 – рівень високий.

Додаток Г

Результати діагностики підлітків за методиками комунікативної установки, мотивації досягнень та комунікативних схильностей

Таблиця Г.1

Зведені емпіричні дані за усіма психодіагностичними методиками

Респондент	Методика 1	Методика 2	Методика 3
------------	------------	------------	------------

Респондент 1	100	40	12
Респондент 2	65	18	19
Респондент 3	15	165	19
Респондент 4	72	14	16
Респондент 5	50	120	13
Респондент 6	58	90	7
Респондент 7	40	110	10
Респондент 8	65	66	1
Респондент 9	70	55	6
Респондент 10	30	160	13
Респондент 11	45	140	12
Респондент 12	90	50	7
Респондент 13	19	180	15
Респондент 14	95	48	11
Респондент 15	23	150	14
Респондент 16	60	85	8
Респондент 17	72	74	2
Респондент 18	68	58	5
Респондент 19	33	200	17
Респондент 20	58	20	19
Респондент 21	62	88	6
Респондент 22	85	52	8
Респондент 23	85	70	3
Респондент 24	75	72	2
Респондент 25	28	155	14
Респондент 26	74	13	15
Респондент 27	22	178	18
Респондент 28	80	60	4
Респондент 29	99	32	14
Респондент 30	96	28	16
Респондент 31	70	16	18
Респондент 32	88	42	10
Респондент 33	82	68	3
Респондент 34	67	80	4
Респондент 35	97	30	15
Респондент 36	25	190	20
Респондент 37	92	26	17
Респондент 38	62	22	20
Респондент 39	98	35	13
Респондент 40	35	100	9
Респондент 41	77	65	1
Респондент 42	20	170	16
Респондент 43	60	25	18
Респондент 44	70	75	5
Респондент 45	78	45	9
Респондент 46	21	145	12
Респондент 47	76	12	14
Респондент 48	68	15	17
Респондент 49	78	10	13
Респондент 50	48	130	11

